

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutus

Pinja Davidsson
Alexandra Koponen

Käsi kädessä – Varhaiskasvattajan opas näkövammaisen lapsen ohjaamiseen ja tukemiseen

Opinnäytetyö
Marraskuu 2021

OPINNÄYTETYÖ
Marraskuu 2021
Sosiaalialan koulutus

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600

Tekijät
Pinja Davidsson ja Alexandra Koponen

Nimeke
Käsi kädessä – Varhaiskasvattajan opas näkövammaisen lapsen tukemiseen ja ohjaamiseen

Toimeksiantaja
Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista ja kykyä toimia varhaiskasvatukseen osallistuvien näkövammaisten lasten kanssa. Tehtävänä oli luoda opas, jota varhaiskasvattajat voivat hyödyntää työskennellessään heikkonäköisen tai sokean lapsen kanssa. Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen, ja sen toimeksiantajana toimi Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry.

Opinnäytetyöprosessin kulkua ohjasi konstruktivistinen malli. Tiedonhankinnassa hyödynnettiin sekä teoria- ja menetelmäkirjallisuutta että dialogista keskustelua. Tämän lisäksi toteutimme puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa haastateltiin varhaiskasvattajia sekä näkövammaisen lapsen huoltajaa. Haastatteluista saadut vastaukset antoivat suuntaa opinnäytetyön tuotoksen sisällölle. Arviointimenetelminä opinnäytetyössä toimivat arvioiva dialogi toimeksiantajan kanssa, itserefleksio ja opinnäytetyöpäiväkirja.

Opinnäytetyön tuotoksena syntynyt opas on suunnattu varhaiskasvattajille. Näkövammaisuuteen liittyvän yleisen teorian lisäksi opas sisältää kohdennettua tietoa sekä käytännönläheisiä ideoita liittyen näkövammaisen lapsen tukemiseen ja ohjaamiseen varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvattajien lisäksi opasta voivat hyödyntää myös muut näkövammaisen lapsen kanssa toimivat henkilöt ja ammattilaiset. Jatkokehittämismahdollisuutena olisi tutkia oppaan käytettävyyttä havainnoimalla ja arvioimalla oppaan käyttöä varhaiskasvatuksessa. Arvioinnissa voitaisiin erityisesti osallistaa opasta hyödyntäneitä varhaiskasvattajia, jotta oppaan todellinen hyödyllisyys ja tarpeeseen vastaaminen saataisiin selville.

Kieli
suomi

Sivuja 40
Liitteet 7
Liitesivumäärä 7

Asiasanat

näkövammaisuus, näkövammaisen lapsi, varhaiskasvatus, varhaiserityiskasvatus

THESIS
November 2021
Degree Programme in Social Services

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
Tel. +358 13 260 600

Authors
Pinja Davidsson and Alexandra Koponen

Title
Hand in Hand – An Early Childhood Educator's Guide to Supporting and Guiding a Visually Impaired Child

Commissioned by
North Karelia Association of the Visually Impaired

Abstract

The purpose of the thesis was to develop the skills and ability of early childhood educators to work with visually impaired children participating in early childhood education and care. The task was to create a guidebook that early childhood educators can use when working with a visually impaired or blind child. This thesis is practice-based and was commissioned by North Karelia Association of the Visually Impaired.

The thesis process was guided by a constructivist model. Both theory and methodological literature as well as dialogic discussion were used in the acquisition of information. In addition, semi-structured interviews and its thematic analysis were conducted by interviewing early childhood educators and the guardian of a visually impaired child. The answers received from the interviews gave direction to the content of the thesis output. The assessment methods in the thesis were an evaluating dialogue with the commissioner, self-reflection, and the thesis diary.

The guidebook, which was created as a result of the thesis, is aimed at early childhood educators. In addition to general theory related to visual impairment, the guidebook contains targeted information and practical ideas related to supporting and guiding a visually impaired child in early childhood education. In addition to early childhood educators, the guide can also be used by other people and professionals working with a visually impaired child. The possibility of further development would be to study the usability of the guidebook by observing and evaluating the use of the guide in early childhood education. In order to find out the true usefulness of the guidebook and how it responds to the need, the evaluation could involve early childhood educators who have used the thesis output.

Language

Finnish

Pages 40

Appendices 7

Pages of Appendices 7

Keywords

visual impairment, visually impaired child, early childhood education, special education in early childhood

Sisällys

1	Johdanto	5
2	Näkövammaisuuden määritelmä	6
3	Näkövammaisen lapsi.....	7
3.1	Näkövammaisen lapsen kehitys	7
3.2	Toiminnallinen näönkäyttö	9
4	Varhaiskasvatuksen lähtökohdat	10
5	Varhaiserityiskasvatus	11
5.1	Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa	11
5.2	Näkövammaisen lapsi varhaiskasvatuksessa.....	13
6	Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt.....	15
7	Opinnäytetyön toimeksiantaja ja lähtökohdat.....	16
8	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat.....	17
8.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	17
8.2	Tiedonhankinnan ja osallistamisen menetelmät	18
8.3	Arviointimenetelmät	20
9	Opinnäytetyöprosessin kulku	22
9.1	Konstruktivistinen malli	22
9.2	Aloitusvaihe	22
9.3	Suunnittelu- ja esivaihe.....	23
9.4	Työstövaihe	25
9.4.1	Haastattelujen toteutus, analysointi ja yhteenveto	25
9.4.2	Oppaan suunnittelu ja toteutus	28
9.5	Tarkistus- ja viimeistelyvaihe	30
10	Opinnäytetyön tuotos	31
11	Prosessin arviointi.....	33
12	Johtopäätökset	34
13	Pohdinta.....	36
13.1	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys.....	36
13.2	Oma ammatillinen kasvu	38
13.3	Jatko- ja kehittämisideat	39
	Lähteet.....	41

Liitteet

Liite 1	Opinnäytetyöprosessin kulku konstruktivistisen mallin mukaan (mukaillen Salonen 2013, 20)
Liite 2	Saatekirje huoltajille
Liite 3	Haastattelurunko perheille
Liite 4	Haastattelurunko varhaiskasvattajille
Liite 5	Suostumuslomake kasvattajille
Liite 6	Suostumuslomake perheille
Liite 7	Oppaan sisällysluettelo

1 Johdanto

Näkövammaiset lapset tulisi kohdata samanlaisena kuin näkevät lapset, ja myös heille on tarjottava rajoja ja rakkautta sekä hyväksytyksi tulemisen kokemuksia. Ikäisistään lapsista poiketen näkövammaisen lapsi tarvitsee enemmän ohjausta sekä tukea kasvunsa ja kehityksensä edistämiseksi. (Engblom, Hänninen & Honkanen 2017, 17.) Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja yksilöllinen omine taitoineen ja luonteenpiirteineen (Näkövammaiset lapset ry 2021a).

Ajatus opinnäytetyöhömme syntyi omakohtaisista kokemuksista näkövammaisen lapsen kanssa toimimisesta. Kun omaan perheeseen tai lähipiiriin kuuluu varhaiskasvatustoimintaan osallistuva näkövammaisen lapsi, on hänen päivähoitoarkeaan väistämättä päässyt seuraamaan. Sen kautta huomasimme, että varhaiskasvattajilla voi olla vaikeuksia toimia lapsen kanssa, jolla on näkövamma. Tutkittuamme asiaa totesimme, että varhaiskasvattajille suunnattua tietoa ja ohjeita näkövammaisen lapsen kanssa toimimisesta löytyy hyvin vähän.

Tarkoituksena opinnäytetyössämme oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista työskennellä varhaiskasvatukseen osallistuvien näkövammaisten lasten kanssa. Opinnäytetyön tehtävänä oli luoda opas, jota varhaiskasvattajat voivat hyödyntää toimiessaan näkövammaisen lapsen kanssa. Opinnäytetyö oli toiminnallinen, ja siinä hyödynnettiin puolistrukturoitua teemahaastattelua.

Raportin alussa käsittelemme aiheeseen liittyvää teoreettista viitekehystä, johon käsitteiksi valikoituivat näkövammaisuus, näkövammaisen lapsi, varhaiskasvatus ja varhaiserityiskasvatus. Kuudennessa luvussa esittelemme aiemmin aiheesta tehtyjä tutkimuksia sekä opinnäytetöitä. Sen jälkeen raportissa esitellään opinnäytetyömme lähtökohdat sekä menetelmälliset valinnat. Opinnäytetyöprosessia ohjasi konstruktivistinen malli, jonka kulusta ja eri vaiheista kerrotaan yksityiskohtaisesti yhdeksännessä luvussa. Raportin kymmenes luku esittelee opinnäytetyön tuotoksena syntyneen oppaan. Loppuun olemme koonneet johtopäätöksiä sekä ajatuksiamme opinnäytetyön eettisyyteen ja luotettavuuteen, omaan ammatilliseen kasvuun sekä jatkokehitysideoihin liittyen.

2 Näkövammaisuuden määritelmä

Ihmisen tärkein tiedonsaantikanava on näköaisti, sillä se kattaa jopa 80 % saadusta aistitiedosta. Mikäli näköaisti puuttuu kokonaan tai on normaalia heikompi, muut aistit herkistyvät ja siten korvaavat puuttuvaa näkökykyä. (Engblom ym. 2017, 73.) Näkövammaisuus käsittää niin heikkonäköisyyden kuin sokeuden. Yhteisenä tekijänä on se, ettei näkökykyä pystytä korjaamaan normaaliksi silmälasien avulla. (Näkövammaisten liitto ry 2020.) Maailmanlaajuisesti yleisin näkövammaisuuden aiheuttaja on kaihi, mutta sen osuus kaikista näkövammoista on Suomessa alle yhden prosentin (Malm 2004, 302).

Yleisimmät syyt lasten ja nuorten näkövammaisuuteen ovat näköratojen ei-synnäiset viat, synnynnäiset kehityshäiriöt sekä ROP eli retinopahia praematuritatis, joka on keskosilla esiintyvä verkkokalvon kehityshäiriö. (Malm 2004, 302.) Vuonna 2020 Suomen rekisteröidyistä näkövammaisista 2,7 % oli 0–14-vuotiaita, joka lukumäärällisesti tarkoittaa noin 477 lasta ja nuorta. Näkövammaisliiton kuntoutuskeskus liriksen epävirallisen arvion mukaan Suomessa syntyy vuosittain noin 70–100 näkövammaista lasta. Tarkkaa lukumäärää on hankala määrittää, koska suurin osa näkövammaisina syntyvistä lapsista on monivammaisia, mikä vaikeuttaa näkövamman välitöntä huomaamista. (Ojamo & Tolkkinen 2021, 10–16.)

Näkövammaisuus voidaan määritellä monin eri tavoin. Suomessa virallisen määrittelyn näkövammaisuudesta tekee kuitenkin aina silmälääkäri, jolloin määrittely perustuu Maailman terveysjärjestö WHO:n luokitteluun. (Malm 2004, 298–299.) Tämän luokittelun mukaan heikkonäköisyyden määritelmä täyttyy, mikäli henkilön paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on heikompi kuin 0,3. Sokeaksi määritellään puolestaan henkilö, jonka näöntarkkuus on alle 0,05 tai näkökenttä on supistunut halkaisijaltaan alle 20 asteeseen. (Näkövammaisten liitto ry 2020.)

Määriteltäessä näkövammaisuutta huomioon voidaan ottaa myös näönkäytön toiminnalliset kriteerit (Nurmi & Tarvonen 2018, 323). Toiminnallinen määritelmä

tarkastelee näkövammaisen henkilön omaa näkemystä siitä, kuinka näkövamma vaikuttaa tämän arkeen ja jokapäiväiseen elämiseen (Malm 2004, 298). Tarkasteltavia tekijöitä ovat esimerkiksi sosiaaliset suhteet ja näönvarainen kommunikointi, ympäristöön orientoituminen, liikkumistaidot, tarkka lähityöskentely sekä itsenäisen elämän taidot (Nurmi & Tarvonen 2018, 323). Nykypäivänä näkövammaisuuden arvioinnissa pyritään korostamaan yksilön omia kokemuksia liittyen näkövamman vaikutuksiin ja sen aiheuttamiin toiminnallisiin haittoihin (Malm 2004, 299–300).

3 Näkövammaisen lapsi

3.1 Näkövammaisen lapsen kehitys

Näkövammaan liittyvät asiat kuten vammautumisikä, näönjäänteiden olemassaolo sekä muut mahdolliset vammat vaikuttavat näkövammaisen lapsen kehitykseen huomattavasti. Kehitykseen vaikuttavat myös ympäristön erilaiset tekijät, kuten lähiympäristön tuki sekä erilaiset kuntoutuspalvelut ja niiden saatavuus. (Takala 2006, 35.)

Vastasyntynyt lapsi kiinnostuu ympäröivästä maailmasta erityisesti visuaalisten ärsykkeiden innostamana. Kun näkökyky on rajallinen tai sitä ei ole ollenkaan, näkyy se usein pienen lapsen passiivisuutena, joka puolestaan voi viivästyttää motoristen taitojen kehittymistä ikätason mukaisesti. (Takala 2006, 35.) Aikuisella on näkövammaisen lapsen motorisen kehityksen kannalta suuri rooli, sillä hän toimii lapsen tukijana ja rohkaisijana (Engblom ym. 2017, 43). Koska kyky mallioppia visuaalisesti puuttuu, on aikuisen antama fyysinen ja sanallinen ohjaus välttämätöntä oman kehon ja ympäristön hahmottamiseksi (Takala 2006, 35–36).

Passiivisuus heijastuu monesti myös näkövammaisen lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Sosiaalisia taitoja opitaan pitkälti muita matkien ja havainnoiden, jonka takia kommunikointi ja vuorovaikutuksessa oleminen muiden ihmisten kanssa

voi olla tavallista haastavampaa. (Takala 2006, 39–40.) Jotta näkövammaiset lapset pystyisivät toimimaan ikätovereidensa kanssa ja siten solmimaan ystävyyssuhteita, on sosiaalisten taitojen opettelu erityisen tärkeää (Celeste 2006, 78). Sosiaalisia taitoja voidaan kehittää esimerkiksi vuorovaikutus-, kommunikointi- ja draamaharjoitusten avulla (Malm 2004, 317). Lapselle tulee myös tarjota mahdollisuuksia olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa, koska se tukee yksilön sosiaalista kasvua ja kehitystä. Se tukee lapsen ymmärrystä sosiaalisesta maailmasta ja sosiaalisista suhteista, joka puolestaan on yhteydessä hyviin käytöstapoihin ja muuhun vuorovaikutusta edesauttavaan käytökseen. Sosiaalisten taitojen vahvistuminen vaikuttaa positiivisesti lapsen minäkuvaan, joka voi rohkaista lasta yhä itsenäisempään ja syvempään vuorovaikutukseen. (Takala 2006, 39–40).

Heikkonäköisellä tai sokealla lapsella voi jo varhaislapsuudessa esiintyä maneereja eli toistuvia toimintatapoja (Nurmi & Tarvonen 2018, 328). Maneereista puhuttaessa voidaan käyttää myös termiä blindismi tai stereotyyppinen käyttäytyminen. Yleisimpiä näkövammaisilla lapsilla esiintyviä maneereja ovat esimerkiksi silmien painelu käsillä, pään pyörittäminen ja käsillä huitominen, valoihin tuijottaminen, kehon keinuttaminen sekä paikallaan pyöriminen. Tavallista on myös yhteen toimintaan juuttuminen. Tällaista toimintaa on muun muassa oven paukuttaminen, tietyllä lelulla leikkiminen sekä yhden sanan tai lauseen toistaminen. Blindismi voi hidastaa lapsen kehitystä ja ilmetä myös terveydellisinä ja sosiaalisina haittoina. (Engblom ym. 2017, 54–55.) Tästä syystä aikuisen tulee ohjata lasta hienovaraisesti ja huomaamattomasti pois maneerikäyttäytymisestä, jotta siitä ei tule huomionhakukeinoja lapselle. Aikuinen voi esimerkiksi tarjota lapselle muuta mielekästä tekemistä tai ohjata tätä fyysisten kosketusviestien avulla. (Nurmi & Tarvonen 2018, 328–329.)

Ihmisen kognitiivisiin taitoihin kuuluvat eksekutiiviset eli toiminnanohjaukselliset toiminnot, joita ovat esimerkiksi muisti, tiedon prosessointimenetelmät sekä tarkkaavaisuus. Luovuus ja älykkyys ovat myös osa kognitiivisia taitoja. Näiden lisäksi merkittävä osa kognitiivista osaamista on syy- ja seuraussuhteiden sekä loogisten asiayhteyksien oppiminen ja ymmärtäminen, joissa korostuvat kielen ja puheen merkitys. Alussa heikkonäköisellä tai sokealla lapsella voi ilmetä

pientä puheen kehityksen viivästymää, mutta usein kielellisten taitojen kehittyminen on ikätason mukaista. (Takala 2006, 41.) Tutkiminen ja tekeminen muodostavat perustan kielelliselle oppimiselle, jonka takia aikuisen antama tuki esineisiin, paikkoihin sekä ympäröivään maailmaan tutustuessa on näkövammaisen lapsen kannalta merkittävää. Ympäristöä tutkittaessa on tärkeää kuvailla lapselle esineitä ja asioita niin sanallisesti kuin kosketuksen keinoin. Sanaston laajentumisen ja ymmärtämisen myötä näkövammaisen lapsen kyky ilmaista asioita ja tunteita puhumalla kehittyy. (Engblom ym. 2017, 86.)

3.2 Toiminnallinen näönkäyttö

Toiminnallinen näönkäyttö tarkoittaa lapsen kykyä käyttää näköään ja sitä, kuinka paljon se ohjaa lapsen toimintaa (Engblom ym. 2017, 77). Muodostaakseen ympäröivää maailmaa koskevia havaintoja heikkonäköinen tai sokea lapsi joutuu tukeutumaan muihin toimiviin aisteihin enemmän kuin näkevä lapsi (Hänninen, Korpela, Lahtinen, Lampi-Pyötsiä, Marila, Ojanen, Tarkiainen & Tarvonen 2007, 21).

Näönkäyttöön vaikuttavat lapsen sen hetkinen vireystaso, keskittymiskyky sekä tarkkaavaisuus. Heikkonäköiselle tai sokealle lapselle tulee antaa tarpeeksi aikaa katsoa rauhassa, jotta tämä voi tulkita näkemäänsä ja reagoida siihen. Toiminnallista näönkäyttöä voidaan myös vahvistaa toistojen avulla sekä muokkaamalla arki kotona ja varhaiskasvatuksessa siten, että se tarjoaa virikkeitä näönkäytön harjaannuttamiseksi. Virikkeissä on tärkeä huomioida esimerkiksi valon, värien ja kontrastien merkitys sekä silmä-käsi-yhteistyön harjoittelu. (Engblom ym. 2017, 77–82.)

Pienen lapsen näöntarkkuutta on haastavaa määrittää erityisesti, jos lapsi on näkömonivammainen (Hänninen ym. 2007, 24). Arvioimalla lapsen toiminnallista näönkäyttöä voidaan tukea ja täydentää silmälääkärin tekemiä tutkimuksia (Engblom ym. 2017, 78). Näkövammaisen lapsen näönkäytön arviointia tekevät huoltajien lisäksi esimerkiksi varhaiskasvattajat sekä lapsen kanssa työskentelevät terapeutit ja muut ammattilaiset. Toiminnallista näönkäyttöä arvioitaessa

huomioidaan monenlaisia eri asioita, kuten kuinka lapsi käyttää näköään arkisissa tilanteissa ja kommunikoidessaan toisten kanssa sekä miten hän liikkuu erilaisissa tiloissa ja ilmaisee näkemäänsä. (Nurmi & Tarvonen 2018, 323–324.)

Heikkonäköisen tai sokean lapsen kehitystä arvioitaessa käytetään apuna LA-KU-varhaiskuntoutusohjelmaa ja siihen perustuvaa käsikirjaa. LA-KU on alle kouluikäisten eli 0–6-vuotiaiden näkövammaisten lasten taitojen arviointi- ja harjaannuttamisohjelma, jossa oppimisen kriteerit perustuvat muihin tekijöihin kuin näönkäyttöön ja näkemiseen. Käsikirjassa lapsen taidot on jaettu ikäryhmittäin kahdeksaan kehitykselliseen osa-alueeseen, joita ovat kielellinen, kognitiivinen, ja sosiaalinen kehitys, näönkäytön ja näköä korvaavien taitojen kehitys, omatoimisuus sekä hieno- ja karkeamotoriikan kehitys. Arviointilomakkeiden lisäksi kirja sisältää käytännönläheisiä keinoja, kuinka taitoja voidaan soveltaa näkövammaisen lapsen kasvatuksessa ja ohjauksessa. (Nurmi & Tarvonen 2018, 324–325.) Käsikirja on tarkoitettu näkövammaisen lapsen huoltajille sekä muille lapsen kanssa työskenteleville (Näkövammaiset lapset ry 2021b).

4 Varhaiskasvatuksen lähtökohdat

Varhaiskasvatus tarkoittaa pedagogiikkaa painottavaa kokonaisuutta, jossa yhdistyvät lapsen suunnitelmallinen ja tavoitteellinen kasvatus, opetus sekä hoito. Varhaiskasvatusta toteutetaan niin julkisissa kuin yksityisissä päiväkodeissa sekä perhepäivähoidossa. Näiden lisäksi on myös olemassa avointa varhaiskasvatustoimintaa, jota kunnat ja kuntayhtymät järjestävät tarvittaessa. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, § 1–2.) Sekä Suomen perustuslaki (731/1999) että varhaiskasvatuslaki (540/2018) velvoittavat, että jokaiselle lapselle tulee tarjota yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua varhaiskasvatukselliseen toimintaan riippumatta esimerkiksi tuen tarpeesta, vammaisuudesta tai kulttuurisesta taustasta (Opetushallitus 2018, 15). Tämä on myös yksi varhaiskasvatuksen määrittelyistä tavoitteista. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, § 3).

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on varmistaa lapselle turvallinen varhaiskasvatustympäristö, joka kehittää ja tukee lapsen kasvua sekä oppimista. Ympäristössä tulee painottaa lasta kunnioittavaa toimintatapaa sekä tukea niin lasten keskinäisiä kuin lapsen ja varhaiskasvatushenkilöstön välisiä vuorovaikutussuhteita. Tavoitteena on myös kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja sekä ohjata lasta vastuulliseen, kaikkia kunnioittavaan toimintaan. (Varhaiskasvatustalaki 540/2018, § 3.)

Lapsen yksilöllisen tuen tarpeen tunnistaminen ja tarkoituksenmukaisen tuen järjestäminen on osa varhaiskasvatuksen tavoitteellista toimintaa, jolla voidaan tukea esimerkiksi lapsen oppimisen edellytyksiä sekä näin edistää koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista. Tarvittaessa tukea tarjotaan moniammatillisen yhteistyön keinoin. Yhteistyön merkitys korostuu myös siinä, että kasvatusta toteutetaan yhdessä huoltajien kanssa. (Varhaiskasvatustalaki 540/2018, § 3.) Vaikka ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta on huoltajilla, on varhaiskasvatuksen tehtävä tukea huoltajia ja täydentää heidän toteuttamaansa kasvatustyötä. (Opetushallitus 2018, 7.)

5 Varhaiserityiskasvatus

5.1 Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa

Varhaiserityiskasvatuksesta puhuttaessa käytetään monenlaisia termejä. Muita käytettäviä nimityksiä ovat esimerkiksi erityiskasvatus, erityispäivähoito, varhaiserityisopetus sekä kuntouttava varhaiskasvatus. Vaikka käsitteitä on monia, käsittävät ne yleisesti erityispäivähoidon sekä siihen liittyvät muut tukitoimet. (Viittala 2006, 13.)

Lapsen oikeuteen saada sosiaali- ja terveystalan tukitoimia sekä palveluita vaikuttavat monet eri lait. Kun lapsi tarvitsee näitä tukitoimia kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi, sovelletaan tuolloin sosiaalihuoltolakiä (1301/2014), terveydenhuoltolakiä (1326/2010), vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista

ja tukitoimista annettua lakia (380/1987), kehitysvammaisten erityishuollosta annettua lakia (519/1977) sekä mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista muualla laissa säädetään. (Varhaiskasvatusturvelaki 540/2018, § 7.) Erityisen tuen saamisen edellytyksenä on usein asiantuntijan kuten lääkärin antama lausunto lapsen tuen tarpeesta. Tarpeen määrittelyn lisäksi lausunto, joka nähdään hallinnollisena asiakirjana, sisältää usein suosituksia tukitoimista ja niiden järjestämisestä. Varhaiskasvatuksen toiminnassa lapsen yksilöllinen tuen tarve on diagnoosia merkittävämpi tekijä tukitoimia järjestettäessä. (Heinämäki 2004, 24–25.)

Varhaiserityiskasvatus pohjautuu yleisesti varhaiskasvatuksessa painotettuihin elementteihin kuten struktuuriin, ryhmätoimintaan ja vuorovaikutukseen sekä kehityksen osa-alueiden tukemiseen. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa toimiessa näitä tekijöitä pyritään vahvistamaan sekä tarkastelemaan lapsen yksilöllisten tarpeiden näkökulmasta. Varhaiserityiskasvatuksellisten menetelmien avulla voidaan tukea kaikkien ryhmän lasten kasvua sekä kehitystä. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 248–249.)

Kun lapsi siirtyy varhaiskasvatukseen, pyritään toteuttamaan lähipalveluperiaatetta, jonka mukaan lapselle pyritään järjestämään varhaiskasvatus sekä tarvittavat tukitoimet mahdollisimman lähellä kotia. Käytännössä varhaiserityiskasvatusta järjestettäessä korostetaan lapsen yksilöllisiä tuen tarpeita, jotka otetaan huomioon lapselle parhaiten soveltuvan varhaiskasvatuksen muotoa sekä siellä toteutettavien tukitoimien suunnittelussa ja arvioinnissa. Lapsen siirtyessä varhaiskasvatuksen piiriin suunnittelussa otetaan huomioon ryhmän muoto, koko ja henkilöstön määrä. Varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa tavallisessa päiväkotiryhmässä, integroidussa erityisryhmässä, erityisryhmässä tai perhepäivähoitossa. Päivähoitoa on mahdollisuus järjestää myös kotona. (Vilén ym. 2006, 248–249.)

Kasvuympäristön ja kasvatustoiminnan muokkaaminen sekä kehittäminen nähdään yhtenä tärkeimmistä tukitoimista (Vilén ym. 2006, 249). Varhaiskasvatustyöympäristö käsittää kokonaisuuden, jossa nousevat esiin erilaiset fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset sekä kognitiiviset tekijät. Fyysiseen ympäristöön kuuluvat esi-

merkiksi käytössä olevat tilat ja lähiympäristö. Psyykkinen ja sosiaalinen ympäristö puolestaan linkittyvät osallisuuteen ja monipuoliseen vuorovaikutukseen. Lapsen mielenkiintoa ja halua oppia voidaan tukea tarjoamalla lapselle tämän ikätason mukaisia, uteliaisuutta herättäviä välineitä ja materiaaleja. Tällainen toiminta on kognitiivisen ympäristön muokkaamista. (Heinämäki 2004, 32–34.)

Kasvatustoimintaa voidaan muokata lisäämällä arkeen sellaisia toimintatapoja ja -muotoja, jotka tukevat lasta parhaiten. Kasvatustoiminnan muutokset näkyvät esimerkiksi eriyttämisenä eli erilaisten ryhmämuotojen hyödyntämisenä, toiminnan sisältöjen ja muotojen mukauttamisena sekä perustaitojen harjoitteluna ja siten omatoimisuuden lisääntymisenä. Lapsen itsetunnon vahvistaminen erilaisin menetelmin on osa kasvatustoimintaa ja sen mukauttamista lapsen tarpeita vastaavaksi. Itsetunnon vahvistaminen on tärkeää myös lapsen kokonaiskehityksen kannalta. (Heinämäki 2004, 34–36.)

Varhaiskasvatushenkilöstöltä vaaditaan kykyä tunnistaa lapsen erityisen tuen tarpeita sekä edellytetään tarvittavan asiantuntemuksen omaamista ja kehittämistä (Varhaiskasvatustaki 540/2018, § 3). Erityistä tukea tarvitsevan lapsen huomioon ottamiseen liittyvissä asioissa varhaiskasvatuksen henkilöstöä voi ohjata kuntoutusohjaaja (Malm 2004, 14). Henkilökuntaa voi tukea ja ohjata myös muu ryhmän ulkopuolinen erityistyöntekijä, kuten erityislastentarhanopettaja, toimintaterapeutti tai puheterapeutti (Vilén ym. 2006, 249).

5.2 Näkövammaisen lapsi varhaiskasvatuksessa

Näkövammaisen lapsen aloittaessa varhaiskasvatuksen, on aloitus ja tukitoimet tärkeä suunnitella lapsen yksilöllisiin tarpeisiin sekä perheen kokonaistilanteeseen pohjautuen. Suunnittelu luo pohjaa perheen ja hoitopaikan väliselle yhteistyölle. (Nurmi & Tarvonen 2018, 331–333.) Suunnittelua voidaan toteuttaa myös moniammatillisuutta hyödyntäen niin, että siihen osallistuu lapsen oma kuntoutusohjaaja ja esimerkiksi alueen erityislastentarhaopettaja (Näkövammaiset lapset ry 2021c). Hyvissä ajoin toteutettu varhaiskasvatushenkilöstön kattava informoiminen ja perehdyttäminen sekä lapsen kanssa työskenteleviin ammattilaisiin

kuten terapeutteihin tutustuminen tuovat tasapainoa ja sujuvuutta lapsen alkavaan varhaiskasvatusarkeen. Näkövammaisten liitto järjestää perehdytyskursseja ja -koulutuksia näkövammaisten lasten kanssa työskenteleville. (Nurmi & Tarvonen 2018, 331–333.)

Uuteen ympäristöön tutustuminen ja siellä liikkumisen harjoittelu on hyvä aloittaa ajoissa (Engblom ym. 2017, 110). Ennen varsinaisen varhaiskasvatuksen alkamista, on heikkonäköiselle tai sokealle lapselle hyvä antaa mahdollisuus tutustua varhaiskasvatuspaikan tiloihin etukäteen. Fyysisen ympäristön hahmottamiseksi on tärkeää, että näkövammaiselle lapselle annetaan rauha tutkia ympäristöään ilman muiden lasten läsnäoloa. Näkövammaisen lapsen liikkumisen kannalta täytyy huomioida useita tilojen selkeyteen ja turvallisuuteen vaikuttavia tekijöitä, kuten esimerkiksi hyvä valaistus sekä selkeät ja tilavat kulkureitit. (Nurmi & Tarvonen 2018, 331–333.) Ympäristön hahmottamiseksi ja kohteiden löytämiseksi helpotusta tuovat erilaisten värien, kontrastien ja materiaalien käyttö (Malm 2004, 312–313). Lapsen apuvälineet sekä lasta kiinnostavat lelut ja kirjat tulisi sijoittaa niin, että ne ovat helposti saatavilla (Nurmi & Tarvonen 2018, 331–333).

Ryhmän toisiin lapsiin tutustuminen sekä heidän tunnistamisensa voi olla varhaiskasvatuksen aloittavalle näkövammaiselle lapselle haastavaa. Tästä syystä on tärkeä painottaa puheen ja ääneen kuvailemisen merkitystä sekä henkilöstölle että ryhmän muille lapsille. Yhteistoiminnoissa mukana olevien henkilöiden tulisi esitellä itsensä, jotta näkövammaisen lapsi pystyy yhdistämään nimet ja äänet sekä oppii vähitellen tunnistamaan hoitokaverinsa ja työntekijät. Kuulo- ja tuntoaistin käyttöä tulisi lisätä myös leikeissä sekä muissa ryhmätoiminnoissa. (Nurmi & Tarvonen 2018, 331–333.)

Varhaiskasvatuksen ryhmissä on yleistä, että erityistä tukea tarvitsevalla lapsella on avustaja (Heinämäki 2004, 62). Jos lapsi tarvitsee huomattavasti enemmän tukea pystyäkseen olemaan varhaiskasvatuksessa, on hän oikeutettu saamaan avustajan. Arvion avustajan tarpeesta tekee lääkäri tai psykologi. Useimmissa kunnissa näkövammaisen lapsen avustajan palkkaa kunnan sosiaalityö. Avustajan tehtävänä voi olla vain näkövammaisen lapsen avustaminen tai

auttaa yleisesti varhaiskasvatuksen toiminnassa, jolloin hän toimii ryhmäavustajana. (Verner 2013.) Asiantuntemus ja sitoutuneisuus ovat edellytys avustajan työlle. Avustajan tehtävänä on hyödyntää ja jakaa erityisosaamistaan sekä omalta osaltaan vastata näkövammaisen lapsen monipuolisen kuntoutuksen toteutumisesta varhaiskasvatuksessa. Lapsen kokonaistavoitteiden tulisi ohjata avustajan toimintaa ja työkäytäntöjä. (Heinämäki 2004, 62.)

6 Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt

Opinnäytetyössään Nyyssönen ja Nyyssönen (2012) selvittävät, kuinka toiminnallisen näönkäytön haasteita omaavaa lasta voidaan tukea arjen toiminnoissa ja niihin osallistumisessa toimintaterapeuttillisin keinoin. Asetettuihin tutkimuskysymyksiin tietoa kerättiin kirjallisuuden keinoin sekä teemahaastattelemalla kolmea toimintaterapeuttia. Näönkäytön ja arjen osallistumiseen liittyvät keinot, jotka nousivat esille kirjallisuuskatsauksessa ja teemahaastattelussa, olivat samankaltaisia ja tukivat toisiaan. Tutkimuksessa selvisi, että lapsen toiminnallista näönkäyttöä voidaan tukea esimerkiksi leikkimisessä ja liikkumisessa, kommunikoinnissa ja oppimisessa sekä muissa arjen toiminnoissa. Valon, värien ja kontrastien käytön sekä kommunikointia vahvistavien ja muita aisteja hyödyntävien keinojen soveltamisen todettiin tukevan lapsen osallistumista arjen toimintoihin. (Nyyssönen & Nyyssönen 2012.)

Näönkäytön merkitystä lapsen motorisessa kehityksessä tarkastellaan Lomanin ja Pitkäsen (2014) opinnäytetyössä. Opinnäytetyö on toteutettu systemaattisena kirjallisuuskatsauksena, jonka tavoitteena on koota aiheesta tutkittua tietoa sekä selvittää, minkälainen merkitys fysioterapialla on näkövammaisen lapsen motorisessa kehityksessä. Tutkitun tiedon ja saatujen tulosten perusteella Loman ja Pitkänen (2014) toteavat, että näkövammaisen ja näkevän lapsen motorinen kehitys poikkeavat toisistaan. Tämä ilmenee esimerkiksi näkövammaisen lapsen hieno- ja karkeamotorisen kehityksen viivästymänä, joka on usein yhteydessä lapsen kokemaan epävarmuuteen, turvattomuuden tunteeseen sekä motorisen aktiivisuuden vähäisyyteen. Opinnäytetyön tuloksissa selvisi, että erityisesti

vanhempien osallisuus ja motoristen taitojen harjoittelun kytkeminen arjen tilanteisiin ovat merkittävässä osassa näkövammaisen lapsen motorisen kehityksen tukemista. Lisäksi lasta on tärkeä ohjata ja opettaa käyttämään muita aistejaan aktiivisesti. (Loman & Pitkänen 2014.)

Tutkimuksessaan Kronström ja Tammilehto (2020) tarkastelevat näkö- ja kuulovammaisten lasten varhaiskasvatuksen aloitusta. Tutkimus toteutettiin vanhemmille suunnatun kyselylomakkeen muodossa. Tavoitteena oli selvittää, kuinka päiväkodeissa oli valmistauduttu näkö- tai kuulovammaisen lapsen varhaiskasvatukseen. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin vanhempien kokemuksia ja kehittämisideoita liittyen erityislapsen siirtymisestä varhaiskasvatukseen piiriin. Tuloksista selvisi, että varhaiskasvatukseen valmistauduttiin muun muassa päiväkodin ympäristön mukauttamisella, monialaisen tiimin koamisella sekä henkilöstön perehdyttämisellä. Vanhempien mielestä oman lapsen sopeutuminen ja muiden suhtautuminen tähän sekä lapsen saama avustaja vaikuttivat positiivisesti varhaiskasvatukseen. Kehitystä vanhemmat toivoivat päiväkodin ennakointiin sekä henkilöstön asennoitumiseen ja vaihtuvuuteen liittyen. Näiden kehittämiseksi vanhempien ehdotuksista nousivat esille esimerkiksi henkilöstön myönteisemmän suhtautumisen sekä monialaisen yhteistyön ja resurssien lisäämisen. (Kronström & Tammilehto 2020.)

7 Opinnäytetyön toimeksiantaja ja lähtökohdat

Opinnäytetyön toimeksiantajana toimi Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry, joka on Näkövammaisten liitto ry:n alla toimiva jäsenyhdistys. Yhdistys tuottaa tietoa, toimii vertaistuen kanavana sekä järjestää monenlaista toimintaa ja tukea pohjoiskarjalaisille näkövammaisille. Toiminta-alue kattaa koko Pohjois-Karjalan maakunnan. (Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry 2020.) Toimeksiantaja valikoitui sen perusteella, että heillä on luotettavaa ja ajankohtaista tietoa näkövammaisuuteen liittyen sekä mahdollisuus julkaista ja levittää opinnäytetyön tuotosta. Lisäksi toimeksiantaja on paikallinen yhdistys, joka koettiin helpottavaksi tekijäksi yhteydenpidon sekä haastateltavien perheiden tavoittamisen kannalta.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista ja kykyä toimia varhaiskasvatukseen osallistuvien näkövammaisten lasten kanssa. Tehdävänä puolestaan oli luoda opas, jota varhaiskasvattajat voivat hyödyntää työskennellessään heikkonäköisen tai sokean lapsen kanssa. Erikoistuessamme sosiaalialan opinnoissa varhaiskasvatuksen opettajiksi, tulee opinnäytetyön aiheen liittyä varhaiskasvatukseen. Tämä otettiin huomioon toimeksiantajan kanssa opinnäytetyön aihetta suunniteltaessa ja kohderyhmää kartoittaessa.

8 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

8.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toteutettu opinnäytetyö on luonteeltaan toiminnallinen. Toiminnallisella opinnäytetyöllä pyritään esimerkiksi järjestämään, ohjaamaan tai opastamaan ammatillista käytännön toimintaa. Koulutusalaan riippuen tuotos voi olla esimerkiksi ympäristöohjelma, perehdyttämisopas tai tapahtuma. Tuotos voidaan toteuttaa kohderyhmästä riippuen eri tavoin, kuten konkreettisen oppaan, kansion tai näyttelyn muodossa. Käytännön toteutus ja siitä raportointi tutkimusviesinnällisin keinoin antaa pohjan ammattikorkeakoulussa toteutettavalle toiminnalliselle opinnäytetyölle. (Vilkka & Airaksinen 2003, 9.)

Toiminnallisessa opinnäytetyössä ei tutkimusta ole välttämätöntä toteuttaa kvalitatiivisin eli laadullisin tai kvantitatiivisin eli määrällisin keinoin. Tehdyt ratkaisut voidaan perustaa käytännön selvitystyöhön ja sen tutkimiseen teoreettista viitekehystä hyödyntäen. Tutkimuksellinen selvitys on osa tuotteen tai idean toteutustapaa. Esimerkiksi jos kohderyhmää tai sen tarpeita ei tunneta, on hyvä käyttää prosessin tukena selvitystä. Selvitys on hyvä toteuttaa myös silloin, jos julkaistua tietoa aiheesta on saatavilla vähäisesti. (Vilkka & Airaksinen 2003, 13, 56–57.)

Valmiita tutkimusmenetelmiä käyttämällä turvataan saadun tiedon laatu. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuskäytäntöjä hyödynnetään perustasolla. Laadullista tutkimusmenetelmää käytettäessä aineistoa kerätään teemahaastattelun tai lomakekyselyn keinoin. Aineistoa voidaan kerätä sekä yksilöiltä että ryhmiltä puhelimitse, postitse tai kasvotusten. Teemoittelu ja tyypittely ovat analyysin toteutustapoja laadullista tutkimusmenetelmää käytettäessä. (Vilkka & Airaksinen 2003, 56–57.)

Jo ennen opinnäytetyöprosessin alkua kävimme keskustelua opinnäytetyömme luonteesta ja toteutustavasta. Kiinnostus kehittää varhaiskasvatukseen jotakin uutta ja käytännöllistä ohjasi meitä kohti toiminnallista opinnäytetyötä. Koimme toiminnallisuuden myös mahdollistavan omien vahvuuksiemme ja luovuuden hyödyntämisen. Lopulta päädyimme valitsemaan toiminnallisen opinnäytetyön, koska se palveli työlle asetettuja tarkoitusta ja tehtävää parhaiten. Toiminnallisuus mahdollisti myös konkreettisen tuotoksen toteuttamisen, joka opinnäytetyössämme on opas.

8.2 Tiedonhankinnan ja osallistamisen menetelmät

Opinnäytetyön tietoperustan sekä siitä muotoutuvan viitekehyksen tulee perustua omaan alaan sekä tutkimuksen aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Tietoperustaan pohjautuen tulee tutkijan pystyä kriittisesti tarkastelemaan ja perustelemaan valintojaan kaikkiin opinnäytetyöprosessin osa-alueisiin liittyen. (Vilkka & Airaksinen 2003, 154.) Menetelmien ja niiden oikean käyttämisen edellytyksenä on menetelmäkirjallisuuteen perehtyminen, joka mahdollistaa erilaisten menetelmien sekä niiden eri versioiden ymmärtämistä ja hahmottamista (Jyväskylän yliopisto 2021).

Tiedonhankintaa hyödynnettiin koko prosessin ajan opinnäytetyön kaikissa vaiheissa. Teoriatietoa etsittiin monenlaisista lähteistä kuten kirjallisuudesta, laeista, tilastotutkimuksista, internetistä sekä aikaisemmin toteutetuista opinnäytetoista. Perehtyminen menetelmäkirjallisuuteen sekä erilaisiin tutkimusmenetel-

miin oli opinnäytetyön tiedonhankintamenetelmien kartoittamisen kannalta välttämätöntä, koska se selkeytti prosessin suuntaa sekä ideaa ja ohjasi meitä eteenpäin alusta loppuun.

Tiedonhankintamenetelmien käyttö kehittämistoiminnassa on paljon mukautuvampaa ja joustavampaa verraten tutkimustyössä käytettäviin tutkimusmenetelmiin (Salonen 2013, 23). Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa haastattelu kohdentuu ennalta päätettyihin teemoihin sekä siitä virittyneeseen keskusteluun (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48). Menetelmän etuna on se, että tarkentavia kysymyksiä on mahdollista muokata sekä luoda haastattelun lomassa saatuihin vastauksiin perustuen. Kysymysten tulee kuitenkin ohjata tutkimuksen kannalta merkityksellisiin vastauksiin, joista on hyötyä tutkimustehtävälle tai tutkimuksen tarkoitukselle ja ongelmanasettelulle. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Teemahaastattelu mahdollistaa yksilöiden kokemusten, ajatusten sekä tunteiden selvittämisen. Tuolloin korostuvat myös haastateltavien kokemukset ja näkemykset tutkittavaan teemaan liittyen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.)

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuksen tekeminen tarkoittaa lähinnä selvitystyötä, jota käytetään tiedonhankinnan tukena. Sen takia kerätyn aineiston analysoimisen ei tarvitse olla yhtä järjestelmällistä ja yksityiskohtaista kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä. Myöskään haastattelujen litterointi eli puhtaaksi kirjoittaminen ei ole yhtä välttämätöntä tai tarkkaa. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 57–64.) Teemahaastattelussa saadut vastaukset voidaan usein teemoitella analyysivaiheessa. Teemoittelulla tarkoitetaan aineistosta esiin nousevien samankaltaisten piirteiden yhdistämistä toisiinsa. Tutkijan tehtävänä on luoda teemoitettu kokonaiskuva, joka pohjautuu tutkijan tulkintoihin haastateltavien kertomasta. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 173.)

Opinnäytetyössä tiedonhankintaa toteutettiin puolistrukturoidun teemahaastattelun keinoin. Teemahaastattelu auttoi opinnäytetyön aiheeseen liittyvän kohdennetun tiedon hankkimisessa sekä mahdollisti ajankohtaiseen ja käytännönläheiseen kokemustietoon perehtymisen. Koska teemaan sopivaa, näkövammaisiin

lapsiin liittyvää tietoa on saatavilla rajallisesti, olivat teemahaastatteluista saatava tieto kattavan opinnäytetyön ja sen tuotoksen kannalta välttämätöntä. Haastattelutulosten tarkka analysoiminen ei ollut opinnäytetyön kannalta tarpeellista, koska opinnäytetyön prosessissa toteutettujen haastattelujen tarkoituksena oli selvittää ja antaa suuntaa sille, minkälaista sisältöä tuotoksessa eli oppaassa sitä käyttävät varhaiskasvattajat tarvitsevat. Aineisto analysoitiin teemoittelua käyttäen.

Päiväkirja on henkilökohtainen prosessin dokumentointitapa, johon kirjataan muistiinpanoja koko prosessin ajan. Opinnäytetyöpäiväkirjaan kirjataan esimerkiksi ideoita ja lähdekirjallisuutta liittyen prosessin aiheeseen sekä opinnäytetyöprosessin aikana nousseita kysymyksiä ja oivalluksia. (Vilkka & Airaksinen 2003, 19–20.) Opinnäytetyö on sosiaalinen prosessi, joka vaatii vuorovaikutusta ja aktiivista osallistumista sen kaikilta toimijoilta (Toikko & Rantanen 2009, 89).

Opinnäytetyön prosessin tukena käytettiin opinnäytetyöpäiväkirjaa. Päiväkirja kulki aktiivisesti mukamme koko opinnäytetyöprosessin ajan. Se toi apua esimerkiksi prosessin hahmottamiseen sekä mahdollisti aiempiin ajatuksiin ja toimintaan palaamisen koko prosessin ajan. Opinnäytetyöpäiväkirja loi pohjaa refleктоivalle keskustelulle sekä konkretisoi ammatillista kasvuamme ja oppimistamme. Pareittain tehtävässä opinnäytetyössä korostui yhteistyö ja refleктоivan keskustelun tärkeys oman työparin kanssa. Yhteistyötä tehtiin kuitenkin aktiivisesti myös muiden toimijoiden kanssa. Prosessin aikana keskustelua käytiin toimeksiantajan, haastateltavien sekä opinnäytetyön ohjaavien opettajien kanssa.

8.3 Arviointimenetelmät

Kehittämisprosessin yksi analyyttisimmistä ja tärkeimmistä osa-alueista on arviointi. Prosessissa arviointia tulee kohdistaa kaikkiin kehittämistoiminnan vaiheisiin kuten suunnitteluun, toteutukseen ja perusteluun. (Toikko & Rantanen 2009, 82–83.) Kaiken kaikkiaan tutkimus on arvioinnin kohteena koko prosessin ajan. Opinnäytetyön tekijöillä on arvioinnin kannalta merkittävä rooli ideointi-, sitoutumis-, toteuttamis- sekä kirjoittamisvaiheessa. (Vilkka 2015, 189.) Saadun

tiedon, kootun aineiston sekä koko tutkimusprosessin arvioinnin avulla kehittämistoimintaa voidaan suunnata ja tarkentaa (Toikko & Rantanen 2009, 82–83).

Arviointi näkyi ja toteutui jokaisessa opinnäytetyöprosessin vaiheessa. Opinnäytetyön kannalta merkittäviä arviointia vaativia hetkiä olivat esimerkiksi tarkoituksen ja tehtävän määrittely, aiheen rajaaminen, haastatteluista syntyneen viitekehyksen painopisteen löytäminen sekä päätöksenteko liittyen tuotoksena syntyneen oppaan sisältöön ja ulkoasuun. Koska kyseessä on toiminnallinen opinnäytetyö, on aktiivinen arviointi toiminut tärkeässä roolissa. Koko prosessin ajan jatkuva laaja-alainen arviointi loi opinnäytetyölle pohjaa sekä täsmensi ajankohtaista tekemistä ja työskentelyä.

Kehittämistoiminnan dokumentaation arviointiaineistot voidaan jakaa virallisiin ja epävirallisiin aineistoihin. Toiminnallinen opinnäytetyöprosessi eroaa perinteisestä tutkimusprosessista siten, että sen aikana muodostuneita aineistoja analysoidaan jo prosessin aikana. (Toikko & Rantanen 2009, 82–83.) Opinnäytetyöprosessin aikana käytettiin sekä virallisia että epävirallisia aineistoja. Haastatteluissa syntyneet muistiinpanot, joita hyödynnettiin haastatteluista saatujen vastausten purkamisessa, ovat virallisia aineistoja. Virallista dokumenttiaineistoa ovat myös palaverimuistiot, jotka koottiin tapaamisissa yhdessä toimeksiantajan kanssa. Koko opinnäytetyöprosessin ajan työstettiin opinnäytetyöpäiväkirjaa, johon kirjattiin ylös prosessin aikana syntyneitä ajatuksia ja ideoita sekä havaittuja ristiriitoja ja muutoskohteita. Päiväkirja toimi myös ajanhallinnan työvälineenä sekä muiden käytännönasioiden muistiona. Opinnäytetyöpäiväkirja on epävirallista dokumenttiaineistoa (Toikko & Rantanen 2009, 80–81).

9 Opinnäytetyöprosessin kulku

9.1 Konstruktivistinen malli

Opinnäytetyötämme ja siihen liittyvää prosessia voidaan kuvata konstruktivistisen mallin avulla. Konstruktivistisessa mallissa painottuvat huolellinen suunnittelu, tutkimuksellinen kehittämisote, osallisuuden merkitys sekä prosessin vaiheistus ja sen jatkuva arviointi sekä kehittäminen (Salonen 2013, 16). Opinnäytetyöprosessin aikana painottui erityisesti kokonaisvaltaisen arvioinnin merkitys. Arvioinnin koettiin olevan yksi tärkeimmistä prosessin tekijöistä jo suunnittelu- vaiheessa, jonka takia päädyimme toteuttamaan ja kuvaamaan opinnäytetyön prosessiamme konstruktivistista mallia käyttäen. Jatkuvan arvioinnin lisäksi konstruktivistinen malli mahdollistaa pysähtymisen arvioimaan opinnäytetyöprosessia kokonaisuutena sekä tarvittaessa palaamaan prosessin eri vaiheisiin ja uudelleenarvioimaan niitä (Salonen 2031, 16).

Konstruktivistinen malli mahdollistaa opinnäytetyöprosessin jakamisen eri vaiheisiin, joilla kaikilla on omat tehtävänsä ja sisältönsä (Salonen 2013, 16). Opinnäytetyön prosessissa nousivat selkeästi esille konstruktivistiselle mallille ominaiset vaiheet, joita ovat aloitusvaihe, suunnittelu- ja esivaihe, työstövaihe, tarkistus- ja viimeistelyvaihe sekä valmis tuotos (liite 1). Opinnäytetyön prosessi toteutui lokakuun 2020 ja marraskuun 2021 välisenä aikana. Kuvion lisäksi prosessin kulkua kuvataan seuraavissa raportin luvuissa.

9.2 Aloitusvaihe

Prosessi alkaa aloitusvaiheesta, joka pitää sisällään kehittämistarpeen sekä -tehtävän. Aloitusvaiheessa syntyy myös ajatus prosessin toimintaympäristöstä ja prosessissa mukana olevista toimijoista. Työskentelyn kannalta on tärkeää keskustella auki työskentelyn onnistumisen kannalta merkitykselliset tekijät sekä selventää, kuinka mukana olevat toimijat osallistuvat ja sitoutuvat työskentelyyn. (Salonen 2013, 17.)

Ajatus opinnäytetyön aiheesta syntyi jo muutama vuosi ennen opinnäytetyön prosessin alkua omakohtaisten kokemusten pohjalta. Tarkemmin aihetta tutkiessamme havaitsimme, että tuoretta tietoa ja materiaalia liittyen näkövammaisen lapsen varhaiskasvatukseen on saatavilla vähäisesti. Ajatus varhaiskasvatäjille suunnatusta oppaasta alkoi muotoutua.

Opinnäytetyöprosessimme alkoi lokakuussa 2020, jolloin lähdimme kehittämään ideaamme eteenpäin ja kartoittamaan mahdollista toimeksiantajaa. Toimeksiantajaksi päädyimme pyytämään Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:stä, joka tuottaa palveluita sekä tarjoaa vertaistukea ja edunvalvontaa kotiseutumme näkövammaisille. Koimme myös, että kattavan ja ajankohtaisen tiedon lisäksi toimeksiantaja mahdollistaisi opinnäytetyömme tuotoksen levityksen ja helpon saatavuuden opasta tarvitseville. Lokakuussa 2020 kävimme tapaamassa Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:n silloista puheenjohtajaa sekä tiedonsaantivastaavaa, joille esittelimme ajatuksen opinnäytetyöstämme. Idea koettiin mielenkiintoiseksi ja tarpeelliseksi, jonka jälkeen pääsimme etenemään suunnitteluvaiheeseen.

9.3 Suunnittelu- ja esivaihe

Opinnäytetyöprosessissa suunnitteluvaihe sisältää kirjallisen opinnäytetyösuunnitelman työstämisen. Suunnitelmassa tuodaan esille kehittämishankkeen tehtävä ja tavoitteet, toimijat, teoreettinen viitekehys, tiedonhankintamenetelmät, prosessin kulku sekä dokumentointiin ja sen käsittelyyn liittyvät käytänteet. Huolellisesti tehty suunnitelma on työskentelyn kannalta erityisen tärkeää. (Salonen 2013, 17.)

Opinnäytetyön suunnitelmaa aloitimme kirjoittamaan tammikuussa 2021 ja työstimme sitä seuraavat kaksi kuukautta. Tavoitteenamme oli tehdä kattavasti tietoa sisältävä sekä prosessin kulun selkeän suunnan sisältävä suunnitelma, joka ohjaisi meitä koko opinnäytetyön prosessin ajan. Suunnitelmaa työstäessä ja reflektoidessa tarkentui opinnäytetyömme tarkempi tehtävä ja tarkoitus, teoreettinen viitekehys sekä opinnäytetyöprosessia ohjaava malli. Tässä vaiheessa

osallistimme toimeksiantajaa kartoittamalla yhdessä opinnäytetyön suuntaa ja tehtävää heidän mielipiteensä ja toiveensa huomioon ottaen.

Jo suunnitteluvaiheessa huomattiin, että tiedonhankinnan haasteena oli viitekehukseen liittyvän julkaistun kirjallisuuden vähäisyys. Koska teoratietoa oli saatavilla vain vähän, päädyimme hyödyntämään tiedonhankinnan tukena puolistrukturoitua teemahaastattelua. Teemahaastattelu on kvalitatiivinen eli laadullinen menetelmä ja vaikkei sen käyttö toiminnallisessa opinnäytetyöprosessissa ole välttämätöntä, koettiin se opinnäytetyömme ja sen tuotoksen kannalta tarpeelliseksi. Lisäksi teemahaastattelu mahdollisti näkövammaisten lasten kanssa päivittäin tekemisissä olevien toimijoiden osallistamisen opinnäytetyön prosessiin.

Suunnitelma hyväksyttiin maaliskuussa, jolloin myös allekirjoitimme toimeksiantosopimuksen Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:n kanssa. Tämän jälkeen haimme tutkimusluvut perheiden ja varhaiskasvattajien haastattelemista varten. Perheiden haastattelua varten tutkimuslupa haettiin toimeksiantajalta, jonka kautta näkövammaisten lasten perheet tavoitettiin. Haastateltavia varhaiskasvattajia aloitimme kartoittamaan laittamalla sähköpostia erääseen Joensuun kaupungin päiväkotiin. Päiväkodista löytyi haastattelua varten kaksi halukasta varhaiskasvattajaa, joilla oli aiempaa kokemusta näkövammaisen lapsen kanssa toimimisesta. Tämän jälkeen haimme tutkimuslupaa kyseisen päiväkodin johtajalta.

Tutkimusluvut allekirjoitettiin huhti-toukokuussa 2021, jonka jälkeen lähetimme toimeksiantajan kautta mahdollisille haastateltaville saatekirjeen (liite 2) sekä perheille suunnatun haastattelurungon (liite 3). Varhaiskasvattajille haastattelu-runko (liite 4) toimitettiin sähköpostitse. Saatekirjeen ja haastattelurungot olimme valmistelleet odottaessamme tutkimuslupien hyväksymistä.

Suunnitteluvaiheen jälkeisessä esivaiheessa opinnäytetyön tekijät aloittavat siirtymisen ympäristöön, jossa varsinaista työskentelyä toteutetaan (Salonen 2013, 17). Opinnäytetyöprosessissamme tämä tarkoitti yhteydenottoa haastateltavaksi ilmoittautuneisiin ja haastatteluajankohtien sopimista heidän kanssaan huhti-

toukokuun 2021 aikana. Opinnäytetyön tekijöinä ja haastattelijoina kävimme ennakoon läpi haastatteluiden työnjakoa ja mahdollista kulkua. Esivaiheessa jouduimme miettimään myös varasuunnitelmaa tilanteeseen, jossa emme löytäisi kukaan haastateltavia huoltajia tai varhaiskasvattajia. Pohdimme esimerkiksi konsultaatiohaastattelun mahdollisuutta sekä haastateltavien etsimistä laajemmin maakunnan ulkopuolelta.

9.4 Työstövaihe

Työstövaihe on suunnitteluvaiheen lisäksi yksi tärkeimmistä opinnäytetyöprosessin vaiheista. Siinä työskentely on pitkäkestoista ja aktiivista. Vaikka tämä prosessin vaihe on toimijoille haastava ja uuvuttava, on se kuitenkin ammatillista kasvua ja oppimista vahvistava sekä eteenpäin vievä jakso. (Salonen 2013, 18.)

Työstövaihe sisälsi haastattelujen, tuotoksen sekä opinnäytetyön raportin työstämisen, mikä oli ajoittain raskasta ja uuvuttavaa vaiheen pitkäkestoisuuden takia. Työstövaiheessa painottui opinnäytetyön tekijöiden ratkaiseva rooli työn etenemisen kannalta verraten esimerkiksi prosessin alku- ja loppuvaiheisiin, joissa muut toimijat olivat aktiivisesti mukana opinnäytetyön edistämisessä. Viimeistään opinnäytetyötä työstäessä suunnitteluvaiheessa esille tuodut osatekijät, kuten toimijat, aineistot ja dokumentointitavat, määrittyivät lopullisesti (Salonen 2013, 18). Osatekijöiden varmistuminen näkyi työstövaiheessa monin eri tavoin. Opinnäytetyön prosessissa keskeisiä toimijoita olivat opinnäytetyön tekijät, toimeksiantaja, haastateltavat sekä ohjaavat opettajat.

9.4.1 Haastattelujen toteutus, analysointi ja yhteenveto

Työstövaiheen alussa merkittävässä osassa olivat haastateltavat varhaiskasvattajat sekä huoltaja. Varhaiskasvattajien ja huoltajan teemahaastattelut toteutettiin touko-kesäkuun vaihteessa 2021. Poikkeusajasta johtuen varhaiskasvatta-

jien haastattelu toteutettiin puhelimitse, huoltajan haastattelu puolestaan pystyttiin järjestämään kasvotusten. Sekä kasvattajille että perheille oli luotu suostumuslomakkeet (liite 5 ja liite 6), jotka allekirjoitettiin fyysisesti tai sähköisesti haastattelun toteutuksesta riippuen. Vastuu haastattelutilanteiden dokumentoinnista jaettiin opinnäytetyön tekijöiden kesken. Dokumentointitapoina tilanteissa oli muistiinpanojen kirjaaminen sekä haastattelun nauhoittaminen.

Haastattelemalla näkövammaisen lapsen huoltajaa selvitimme, miten päiväkodissa toteutettu varhaiskasvatus ja kuntoutus heidän osaltaan oli onnistunut. Varhaiskasvattajia haastattelemalla selvitettiin heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään sokean tai heikkonäköisen lapsen ohjaukseen ja tukemiseen liittyen. Toteutetut haastattelut tukivat tutkimuksen viitekehystä sekä loivat pohjan opinnäytetyön tuotoksena luodulle oppaalle. Haastatteluissa syntynyt aineisto dokumentoitiin nauhoittamalla sekä kirjaamalla muistiinpanoja, jonka jälkeen aineisto analysoitiin teemoittelua käyttäen ja haastatteluissa ilmenneistä asioista koottiin yhteenveto.

Haastatellut varhaiskasvattajat kokivat näkövammaiselle lapselle nimetyn avustajan olevan välttämättömyys, jotta kyseisen lapsen yksilölliset tarpeet pystyttäisiin ottamaan huomioon varhaiskasvatuksessa. Haasteelliseksi varhaiskasvattajat kokivat avustajien jatkuvan vaihtuvuuden. Pysyvä ja pitkäaikainen avustaja, joka tuntee lapsen yksilölliset tarpeet ja on perehtynyt avustettavan kanssa käytettäviin materiaaleihin ja toimintatapoihin nähtiin tärkeänä. Haastatellun huoltajan ja hänen perheensä kokemus lasten saamasta henkilökohtaisesta avusta oli puolestaan hyvä ja lasten varhaiskasvatuksen aloitusta tuettiin esimerkiksi tutustumiskäynnin mahdollistamisena.

Sekä varhaiskasvattajat että huoltaja olivat sitä mieltä, että näkövammaisen lapsen osallistuminen varhaiskasvatukseen ei erityisesti muuta itse toimintaa, koska kaikkien lasten yksilölliset tarpeet määrittävät toimintatapojen kokonaisuutta. Molemmissa haastatteluissa nousi esille näkövammaisen lapsen tukeminen ja rohkaiseminen itsenäiseen toimintaan. Näönkuntoutusohjaajalta varhaiskasvattajat kokivat saaneensa tarpeellisia vinkkejä ja ohjeita käytännön toimin-

taan näkövammaisen lapsen kanssa. Esille nousivat erilaisten työ- ja apuvälineiden kuten kontrastialustan ja isojen kuvakorttien hyödyntäminen. Varhaiskasvattajat olivat kuitenkin sitä mieltä, että lisäkoulutus näkövammaisen lapsen ohjaamiseen olisi tarpeen. Eniten he kaipasivat käytännönläheisiä ideoita ja keinoja toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Huoltajan kokemus kuntouttavasta työotteesta ilmeni siten, että hänen lastensa varhaiskasvatuksen opettaja kiinnitti erityisen paljon huomiota lasten yksilöllisiin tarpeisiin varhaiskasvatusta suunniteltaessa ja toteuttaessa.

Sekä huoltaja että varhaiskasvattajat kertoivat, että moniammatillisuus on näytettyynyt lasten erilaisten terapioiden jalkautumisena varhaiskasvatusympäristöön. Molemmissa haastatteluissa esille nousi esimerkiksi yhteistyö lasten fysioterapeuttien kanssa, jotka toteuttivat kuntoutusta varhaiskasvatuksessa. Yhteistyötä tehtiin myös toimintaterapeuttien kanssa. Huoltaja kertoi haastattelussa, että fysioterapeutit antoivat varhaiskasvattajille lapsen tavoitteisiin peilautuen ohjeita ja vinkkejä, joita he pystyivät hyödyntämään sekä ottamaan käyttöön toiminnan suunnittelussa ja ohjauksessa. Haastatellut varhaiskasvattajat puolestaan kokivat, että riittävälle ohjaukselle ja opastamiselle ei ole ollut aikaa.

Molemmissa haastatteluissa esiintyi yhteistyö näönkuntoutusohjaajan kanssa, joka osallistui näkövammaisten lasten varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen yhdessä varhaiskasvattajien, huoltajien sekä toiminta- ja fysioterapeuttien kanssa. Haastatteluissa ilmeni yhteistyö myös Näkövammaisten liitto ry:n sekä Valteri-koulun kanssa. Valteri-koulu on erityistä tukea tarvitseville lapsille ja nuorille kohdennettu koulu, joka on osa oppimis- ja ohjauskeskus Valterin toimintaa (Valteri 2021).

Haastatellut varhaiskasvattajat kokivat yhteistyön näkövammaisen lapsen huoltajien kanssa toimivaksi. Vuorovaikutuksen he kertoivat olevan avointa. Toimintaan ja näkövammaisen lapsen osaamiseen liittyvistä asioista keskusteltiin varhaiskasvatuskeskusteluissa, jonka varhaiskasvattajat kokivat avoimuutta vahvistavaksi sekä näkövammaisen lapsen yhtenäistä kasvatusta tukevaksi. Haastateltu huoltaja kertoi yhteistyön varhaiskasvattajien ja perheen välillä toimineen. Avoimuus oli molemminpuolista ja varhaiskasvattajat uskalsivat kysyä,

mikäli tarvitsivat apua ja ohjeistusta näkövammaisen lapsen kanssa toimimiseen.

9.4.2 Oppaan suunnittelu ja toteutus

Opinnäytetyön tuotoksen eli varhaiskasvattajille suunnatun oppaan työstöprosessi alkoi keväällä 2021. Alkusuunnittelu sisälsi paljon taustatutkimusta ja syventymistä oppaan kannalta tärkeään teoreettiseen tietoon, jota hankittiin opinnäytetyön viitekehykseen sopivaan menetelmäkirjallisuuteen perehtymällä. Tietoa etsittiin esimerkiksi näkövammojen yleisyyteen ja aiheuttajiin, näkövammaisen lapsen kehitykseen sekä varhaiskasvatuksessa toteutettavaan moniammatilliseen yhteistyöhön liittyen.

Suuntaa oppaan sisällölle antoivat myös toteutetut teemahaastattelut, joissa varhaiskasvattajat ja huoltaja omien kokemustensa kautta nostivat esille tärkeitä huomioita ja toiveita opasta varten. Tällaisia asioita olivat muun muassa avustajan ja moniammatillisen yhteistyön merkitys sekä näkövammaisen lapsen osallistaminen ja tämän yksilöllisten tarpeiden huomioiminen toiminnassa. Varhaiskasvattajat kokivat näkövammaisuuteen liittyvän teoretiedon tuomisen oppaaseen tärkeäksi ja tarpeelliseksi.

Nämä toiveet yhdessä kerätyn teoretiedon kanssa alkoivat muovautua selkeäksi kokonaisuudeksi. Jo tuolloin oli selvää, että asiatekstin lisäksi halusimme oppaassa tuoda esille käytännönläheisiä keinoja kuinka näkövammaista lasta voidaan ohjata ja tukea juuri varhaiskasvatuksessa. Haastatteluiden yhteydessä käytännönläheisyyden painottaminen oppaassa nousi vahvasti esille erityisesti varhaiskasvattajia haastatellessa. Kertoessamme varhaiskasvattajille mahdollisuudesta tuoda oppaaseen esimerkkikuvia sekä erillisiä vinkkilaatikoita, sai ajatus heiltä kannatusta. Kuvien ja vinkkilaatikoiden koettiin lisäävän oppaan selkeyttä sekä käytännöllisyyttä.

Opasta suunnitellessa arviointia tapahtui suullisesti toimeksiantajan sekä haastateltavien kanssa liittyen siihen, minkälaista informaatiota oppaan tulisi sisältää. Toimeksiantajan kanssa käytiin myös keskustelua oppaan julkaisemismuodosta, jolloin päädyimme tuotoksen sähköiseen julkaisuun sen käytännöllisyyden ja helpon saatavuuden takia. Tätä mieltä olivat myös haastatellut varhaiskasvattajat.

Elokuussa aloitimme oppaan tekemisen luonnostelemalla sen sisältöä ja lokuussa keskityimme oppaan ulkoasun luomiseen. Oppaan kokoaminen sekä tekstien kirjoittaminen osoittautui odotettua yksinkertaisemmaksi, koska haastatteluissa nousseet asiat olivat helposti yhdistettävissä tuotoksen teemaan sekä ajatukseemme oppaan sisällöstä. Samaan aikaan tutustuimme erilaisiin oppaisiin, tarkastelimme niiden sisällöllisiä rakenteita ja visuaalisia piirteitä sekä pohdimme, kuinka voisimme ottaa nämä asiat huomioon omassa tuotoksesamme.

Toimeksiantajan kanssa oli sovittu oppaan sähköisestä julkaisusta ja levityksestä, jonka takia huomioon täytyi ottaa sen helppo saatavuus sekä tulostusmahdollisuus. Tämän takia koimme kätevimmäksi, että opas olisi saatavana pdf-tiedostona. Oppaan työstöohjelmaksi valikoitui Microsoft PowerPoint, koska se oli ohjelmana tuttu ja helppokäyttöinen.

Oppaan toteutusvaiheessa arviointi keskittyi opinnäytetyön tekijöiden pohdintaan ja huomioihin oppaan sisältöön sekä ulkoasuun liittyen. Arvioimme yhdessä, minkälainen tieto ja muu sisältö on teeman sekä kohderyhmän kannalta olennaista. Tulevina varhaiskasvatuksen ammattilaisina pyrimme tarkastelemaan ja arvioimaan opasta varhaiskasvattajan näkökulmasta. Ulkoasun arvioinnissa keskityimme oppaan yleiseen toimivuuteen, selkeyteen sekä lukumukavuuteen. Mukaan arviointiin osallistui myös toimeksiantaja, jolle lähetettiin päivitettyjä oppaan versioita koko prosessin ajan. Toimeksiantaja osallistui arviointiin esittämällä kehittämisideoita sekä toiveita, joita tuotiin oppaan tuotokseen kohderyhmä eli varhaiskasvattajat huomioiden.

9.5 Tarkistus- ja viimeistelyvaihe

Prosessin kannalta tärkeä tarkistusvaihe nähdään konstruktivistisessa mallissa omana osionaan, mutta tarkistusvaiheen piirteitä on nähtävissä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Vaihe mahdollistaa tuotoksen tarkastelun ja arvioinnin yhdessä toimijoiden kesken. Tarkistusvaihe voi olla kertaluontoinen ja ajallisesti lyhyt, mikäli tuotos siirretään suoraan viimeistelyvaiheeseen. Toimijoiden on myös mahdollista palauttaa tuotos takaisin työstövaiheeseen, mikäli se koetaan tarpeelliseksi. (Salonen 2013, 18.)

Opinnäytetyön prosessin tarkistusvaihe oli oppaan osalta lyhyt. Lokakuun alussa kävimme tapaamassa toimeksiantajaa, jolle esittelimme lähes valmiin tuotoksen ja heidän oli mahdollista arvioida tuotosta kokonaisuutena. Palaute oli positiivista ja toimeksiantaja oli tyytyväinen oppaan ulkoasuun sekä sisältöön, ja kokonaisuutena opas koettiin toimivaksi ja tarkoituksenmukaiseksi. Tarkastelun kohteena olivat muun muassa lopulliset otsikoinnit sekä tekstin asettelun yksityiskohdat, joihin toimeksiantaja toivoi pieniä muutoksia. Toivotut muutokset toteutettiin tapaamisen jälkeen ja päivitetty tuotos palautettiin toimeksiantajalle arvioitavaksi. Arviointi toimeksiantajan kanssa toteutui suullisesti, puhelimitse sekä sähköpostien välityksellä. He myös toimittivat kirjallisen arvioinnin yhteistyöhön ja opinnäytetyön tuotokseen liittyen. Toimeksiantaja oli tyytyväinen päivitettyyn oppaaseen ja lopullinen tuotos toivotussa tiedostomuodossa toimitettiin toimeksiantajalle lokakuun viimeisellä viikolla. Oppaantekoprosessissa tarkistus- ja viimeistelyvaihe oli hankala erottaa toisistaan, koska ne olivat lyhytkestoisia ja tapahtuivat lähes samaan aikaan.

Prosessin viimeistelyvaiheessa työstimme opinnäytetyön raporttia. Aluksi luotiin raportin teoreettinen viitekehys, jonka jälkeen luonnostelimme raportin sisällön ottaen huomioon välttämättömät ja suositellut aiheet otsikkoineen. Koska opinnäytetyön raporttiin tulee avata koko prosessin eri vaiheet ja niissä ilmenneet tapahtumat, jäi raportin kirjoittaminen pääosin loppusyksyyn 2021.

Raportin kirjoittamisen ja arvioinnin tukena toimi tutkijoiden välinen reflektiova dialogi. Myös ohjaavien opettajien tasaisin väliajoin järjestämät lukupiirit antoivat uusia näkökulmia ja huomioita opinnäytetyön raportin kirjoittamiseen sekä kriittiseen tarkasteluun. Pitkäaikaisessa prosessissa tekijöiden kyky hahmottaa opinnäytetyön kokonaisuutta ja sen osia voi hämärtyä. Tämän takia on hyvä, että opinnäytetyön raporttia tarkastelivat ja arvioivat tasaisin väliajoin myös muut prosessiin osallistuneet toimijat.

Merkittävässä osassa prosessin dokumentointia ja arviointia oli myös opinnäytetyöpäiväkirja, jota toteutettiin niin yksin kuin pareittain. Päiväkirjaan merkitsimme esimerkiksi tärkeitä päivämääriä, heränneitä ajatuksia sekä oppaaseen liittyviä ideoita. Lisäksi päiväkirja tuki opinnäytetyöparin kanssa käytävää reflektioivaa keskustelua ja pohdintaa.

10 Opinnäytetyön tuotos

Opinnäytetyön tuotoksena syntynyt opas on nimeltään Käsi kädessä – Varhaiskasvattajan opas näkövammaisen lapsen ohjaamiseen ja tukemiseen. Oppaan tarkoituksena on opastaa varhaiskasvattajia toimimaan näkövammaisen lapsen kanssa. Opas sisältää perustietoa näkövammaisuudesta sekä kohdennettuja käytännön keinoja, kuinka sokeaa tai heikkonäköistä lasta voidaan ohjata sekä tukea varhaiskasvatusympäristössä.

Oppaan ulkoasussa päädyttiin selväpiirteiseen ja pelkistettyyn tyyliin. Halusimme tuoda oppaaseen väriä hillitysti ja yhteneväisesti, mikä näkyy oppaan jokaisella sivulla sinisen reunuksen ja punaisten otsikoiden muodossa. Sama värimaailma on nähtävissä jo oppaan kansikuvassa. Tekstiosioissa käytettiin samoja fontteja kuin toimeksiantajan nettisivuilla, jotta oppaan ulkoasu olisi yhteneväinen heidän graafisen ilmeensä kanssa.

Kansilehden jälkeen oppaassa on selkeä sisällysluettelo (liite 7). Tämän jälkeen opas jatkuu tervehdystekstillä, jossa kerrotaan oppaan sisällöstä ja kenelle opas

on tarkoitettu. Seuraavana on teoriaosuus, jossa kerrotaan tarkemmin näkövammaisuudesta, sen määrittelystä sekä miten näkövammaisen lapsen kehitys etenee ja eroaa verraten näkevään lapseen. Teoriaosuus koettiin tärkeäksi tuoda oppaan alkuun avaamaan yleisesti näkövammaisuuden käsitettä.

Yleisesti näkövammaisuutta koskevan teorian jälkeen opas käsittelee varhaiskasvattajan roolia, kun varhaiskasvatukseen osallistuu sokea tai heikkonäköinen lapsi. Tässä luvussa tuodaan esille myös avustajan sekä muiden ammattilaisten merkitystä näkövammaisen lapsen kasvun ja kehityksen tukemisessa varhaiskasvatusarjessa. Tämän jälkeen tarkastellaan pääasioita, joita varhaiskasvattajan tulisi huomioida ohjatessaan näkövammaista lasta. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi aistien käytön sekä liikkumisen tukeminen, sanoittamisen ja kuvailun merkitys sekä värien ja kontrastien huomioiminen arjessa.

Oppaan laajimpaan lukuun on koottu käytännön esimerkkejä, joita voidaan hyödyntää näkövammaisen lapsen osallistuessa varhaiskasvatukseen. Esimerkit on teemoiteltu erilaisten päiväkodissa esiintyvien tilanteiden ja toimintojen mukaan. Näitä teemoja ovat muun muassa ruokailu-, ryhmä- ja pukeutumistilanteet. Lisäksi oppaassa on ideoita erilaisiin leikkeihin ja askarteluihin. Luvussa on myös tietoa näkövammaisen lapsen arkea helpottavista apuvälineistä. Tekstin tukena on oppaassa käytetty esimerkkikuvia, jotka helpottavat kerrotun hahmotamista.

Opinnäytetyön toimeksiantajan pyynnöstä heidän yhdistyksensä esitellään oppaan lopussa. Esittelystä löytyy myös yhdistyksen yhteystiedot. Toimeksiantajan esittelyn jälkeen opas päättyy loppusanoihiin sekä lähdeluetteloon. Tuotos tulee Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:n käyttöön ja mahdollisesti valtakunnalliseen levitykseen sähköisesti. Sähköinen levitys mahdollistaa tulostuksen, jolloin oppaan saa tarvittaessa fyysisenä versiona.

11 Prosessin arviointi

Opinnäytetyön prosessissa panostimme hyvän ja kattavan suunnitelman tekemiseen. Suunnitelmassa käytimme aikaa aiheen rajaukseen ja samalla perehdyimme aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Haasteeksi osoittautui aiheesta löytyvän tiedon vähäisyys. Tästä huolimatta rakentaessa viitekehystä päädyimme neljään eri käsitteeseen: näkövammaisuus, näkövammaisen lapsi, varhaiskasvatus ja varhaiserityiskasvatus. Mielestämme viitekehystä muodostui kattava ja yhtenäinen kokonaisuus, joka keskittyy opinnäytetyön kannalta tärkeimpiin käsitteisiin ja niitä ympäröiviin aiheisiin. Määritelty viitekehys oli hyödynnettävissä opinnäytetyön prosessin eri vaiheissa esimerkiksi haastattelujen toteutuksessa sekä tuotosta tehdessä.

Kaikissa tehdyissä valinnoissa otettiin huomioon kehittämishankkeen luonne ja toteutus, joka ilmeni esimerkiksi toimeksiantajan valinnassa sekä konstruktivistiseen malliin päätymisessä. Konstruktivistinen malli mahdollisti työn vaiheistamisen, aiempiin vaiheisiin palaamisen ja työn jatkuvan arvioinnin koko prosessin ajan. Mallin avulla työskentelyn aikataulutusta sekä toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö korostui. Koemme konstruktivistisen mallin tukeneen opinnäytetyön prosessia ja soveltuneen siihen erittäin hyvin.

Tiedonhankinnan ja osallistamisen menetelmänä opinnäytetyössä hyödynnettiin puolistrukturoitua teemahaastattelua. Haastatteluiden tarkoituksena oli kartoittaa varhaiskasvattajien osaamista toimia näkövammaisen lapsen kanssa sekä minkälaista tukea he ohjaamiseen tarvitsevat. Näkövammaisen lapsen huoltaja haastatteleamalla selvitimme perheen kokemuksia päiväkodin aloituksesta ja varhaiskasvatuksessa saadusta tuesta. Haastatteluiden avulla varhaiskasvattajat ja huoltaja osallistettiin opinnäytetyön tuotoksena syntyneen oppaan suunnitteluun. Haasteeksi osoittautui sopivien haastateltavien löytäminen. Erityisesti näkövammaisia lapsia ja heidän perheitään oli hankala löytää, koska Pohjois-Karjalan alueella on yleisesti ottaen hyvin vähän alaikäisiä näkövammaisia. Haastateltavien vähäinen määrä ei kuitenkaan ollut este tiedon saamiselle, sillä

haastateltavat kertoivat avoimesti ja kattavasti omista kokemuksistaan. Heillä oli myös erinomaisia ideoita oppaan sisältöä koskien.

Kokonaisuutena opinnäytetyöprosessia ovat eniten arvioineet opinnäytetyön tekijät. Muut toimijat puolestaan ovat osallistuneet yksittäisten osioiden arviointiin. Toimeksiantaja oli meidän kanssamme vastuussa opinnäytetyön tuotoksen arvioinnista, ja opinnäytetyön ohjaavat opettajat keskittyivät arvioimaan kanssamme raporttia sekä muita opinnäytetyön kirjallisia osuuksia.

12 Johtopäätökset

Vuonna 2020 Suomessa oli noin 477 rekisteröityä 0–14-vuotiasta näkövammaista lasta ja nuorta. Suomessa syntyy vuosittain noin 70–100 näkövammaista lasta. (Ojamo & Tolkkinen 2021, 10–16.) Vaikka Suomessa näkövammaisten lasten syntyvyys on vähäistä, on heitä koskevan uuden ja helposti saatettavan tiedon tuottaminen tärkeää. Varhaiskasvatushenkilöstöltä vaaditaan kykyä tunnistaa lapsen erityiset tuen tarpeet sekä osaamista asianmukaisen tuen järjestämiseksi (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, § 3). Opinnäytetyön ja sen tuotoksen avulla haluttiin lisätä tietoa varhaiskasvatusikäisten lasten näkövammaisuudesta sekä kuinka aikuinen voi tukea heikkonäköistä tai sokeaa lasta.

Näkövammaisen lapsen kehitykseen vaikuttavat monenlaiset näkövammaan liittyvät asiat kuten vammautumisikä, näönjäänteiden olemassaolo sekä muut mahdolliset vammat (Takala 2006, 35). Kehitykseen vaikuttavia tekijöitä on paljon ja ne voivat näyttäytyä hyvin yksilöllisesti. Tämän takia oppaassa tuodaan esille yleistä näkövammaisuuteen sekä näkövammaisen lapsen kehitykseen liittyvää teoriaa.

Kehitykseen vaikuttavat myös ympäristön erilaiset tekijät, kuten lähiympäristön tuki sekä erilaiset kuntoutuspalvelut ja niiden saatavuus (Takala 2006, 35). Varhaiskasvatuksen henkilökuntaa voi tukea ja ohjata kuntoutusohjaaja tai muu

ryhmän ulkopuolinen erityistyöntekijä kuten erityislastentarhanopettaja, toimintaterapeutti tai puheterapeutti (Vilén ym. 2006, 249). Sokean tai heikkonäköisen lapsen arkeen osallistuu usein monenlaisia ammattilaisia, jotka toimivat yhteistyössä varhaiskasvattajien kanssa. Moniammatillisuus ilmeni myös varhaiskasvattajille toteutetussa teemahaastattelussa. Siksi oppaasta löytyy tietoa moniammatillisuudesta sekä näkövammaisen lapsen kuntoutukseen osallistuvista ammattilaisista.

Määriteltäessä näkövammaisuutta huomioon voidaan ottaa näönkäytön toiminnalliset kriteerit (Nurmi & Tarvonen 2018, 323). Toiminnallista näönkäyttöä voidaan vahvistaa muokkaamalla lapsen arki virikkeelliseksi ja näönkäyttöä harjaannuttavaksi. Virikkeissä ja toiminnassa on tärkeä huomioida esimerkiksi valon, värien ja kontrastien merkitys, silmä-käsi-yhteistyön harjoittelu sekä kuvailun tärkeys. (Engblom ym. 2017, 77–82.) Toiminnallista näönkäyttöä tukevia ja ohjaavia elementtejä tuodaan oppaassa esille teorian tiedon avulla, jota myös peilataan varhaiskasvatusarkeen. Oppaassa esitellyt käytännön ideat tukevat varhaiskasvattajien kykyä muokata varhaiskasvatusarkea näkövammaisen lapsen tarpeet huomioiden.

Toiminnallisella opinnäytetyöllä pyritään esimerkiksi opastamaan, ohjaamaan tai järjestämään ammatillista käytännön toimintaa. Tuotos voi olla koulutus-alasta riippuen esimerkiksi opas tai tapahtuma. (Vilkka & Airaksinen 2003, 9.) Opinnäytetyömme tarkoituksena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista ja kykyä toimia varhaiskasvatukseen osallistuvien näkövammaisten lasten kanssa. Tehtävänä puolestaan oli luoda opas, jota varhaiskasvattajat voivat hyödyntää työskennellessään heikkonäköisen tai sokean lapsen kanssa.

Vaikka opas keskittyy varhaiskasvatukseen ja pyrkii kehittämään varhaiskasvattajien osaamista aiheeseen liittyen, voidaan opinnäytetyön tarkoituksen ja tehtävän toteutumista arvioida vain subjektiivisesti sekä yhdessä toimeksiantajan kanssa. Opinnäytetyön tarkoituksen ja tehtävän onnistumista puoltaa Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:ltä saatu positiivinen palaute tuotoksen sisältöön ja ulkoasuun liittyen. Kirjallisessa arvioinnissa he kertovat oppaan vastaavan heidän tarpeisiinsa ja toiveisiinsa. Tuotos on toimeksiantajan mielestä toimiva ja

kattava työväline päiväkotikäisen näkövammaisen lapsen ohjausta varten. Suullisesti käydyssä loppupalaverissa he nostivat esille myös mahdollisuuden oppaan laajemmasta levityksestä Näkövammaisten liiton kautta.

13 Pohdinta

13.1 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyön prosessin luotettavuuteen ja eettisyyteen vaikuttavat tekijät linkittyvät vahvasti toisiinsa. Yksi tutkimuksen luotettavuuden merkittävä tekijä on puolueettomuus. Se nousee esille tutkijan pyrkimyksenä ymmärtää ja kuunnella tiedonantajia siten, etteivät hänen omat arvonsa ja moraalikäsityksensä vaikuta havaintoihin tai niistä muodostuneisiin tulkintoihin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160.) Puolueettomuus liittyy vahvasti myös tutkimuksen eettisyyteen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149).

Aiheena näkövammaisuus ja näkövammaisen lapsen kanssa toimiminen on meitä molempia lähellä, jonka takia oman roolin ja ajatusten erottaminen esimerkiksi saaduista tutkimustuloksista oli hieman haastavaa, mutta tarpeellista. Opinnäytetyön tuotosta työstäessämme täytyi arvioida, voisimmeko hyödyntää aiempaa osaamistamme ja omia kokemuksiamme. Omaa tietämystä käytimme hyväksi oppaan käytännöllisiä, varhaiskasvatukseen linkitettyjä osuuksia kootessamme. Haastatteluja toteutettaessa ja niiden tuloksia läpikäydessä kiinnitimme erityistä huomiota siihen, että haastatteluissa esille nousseet kokemukset olivat yksilöllisiä.

Hyvä laadullinen tutkimus vaatii eettistä kestävyyttä sekä hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimuksen laatua koskevaa eettistä kestävyyttä tutkija voi edesauttaa laadukkaalla suunnitelmalla, sopivalla tutkimusasetelmalla sekä tarkoin tehdyllä raportilla. KestävyYTEEN vaikuttaa myös tutkijan eettinen sitoutuneisuus toteutettavaan tutkimukseen. Hyvässä tieteellisessä käytännössä painottuvat eettisesti

vastuulliset toimintatavat, jotka nousevat esille kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa. Tutkijan velvollisuutena on toimia rehellisesti sekä yleistä huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta noudattaen. Tutkijalla on myös vastuu informoida kaikkia tutkimukseen osallistuvia osapuolia heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147–151.)

Tutkimusta tulee arvioida kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuuden tärkeys nousee esille. Kokonaisuudessa esille nousevia luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa aineiston keruu ja analyysi sekä tutkimuksen kesto ja raportointi. Tutkijan ja tiedonantajan välinen suhde sekä anonymiteetin toteutuminen ovat myös tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Edellä mainitut asiat voidaan rinnastaa hyvän tieteellisen käytännön osalualueisiin. Yleisesti ottaen tutkimuksen luotettavuus sekä eettisyys ovat vahvasti riippuvaisia toisistaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 163–164.)

Opinnäytetyön suunnitelmassa, raportissa sekä tuotoksessa käytettiin luotettavia teoriaan perustuvia lähteitä. Kriittisyys lähteiden valinnassa ilmeni siten, että lähteet muodostuivat teoria- ja ammattikirjallisuudesta, laeista, tilastotutkimuksista, virallisista internetlähteistä sekä aikaisemmin toteutetuista opinnäytetoista. Huomiota kiinnitettiin etsityn ja käytetyn tiedon ajankohtaisuuteen. Huolellisuuden ja tarkkuuden merkitys korostui kirjallisten tuotostemme kirjoitusasussa ja lähdeviitteissä. Opinnäytetyössä luotettavuuden ja eettisyyden toteutumista edesautoimme myös ottamalla huomioon haastateltavien anonymiteetin sekä subjektiivisten kokemusten merkityksen.

Kun tutkimuksessa käytetään tiedonhankintamenetelmänä haastattelua, tulee huomiota kiinnittää erinäisiin laatuun ja luotettavuuteen liittyviin tekijöihin kaikissa tutkimuksen eri vaiheissa. Ennen haastattelua tutkijan tulee pohtia ennalta määrittelemiään teemoja ja luoda mahdollisia lisäkysymyksiä, joilla haastatteluja ja siinä esiintyviä teemoja voidaan syventää. Tärkeää on myös haastattelijoiden yhteneväinen näkemys tutkimuksen aiheeseen sekä tutkimuksessa käytettäviin menetelmiin liittyen. Aineistoa käsiteltäessä on syytä kiinnittää huomiota saatujen vastausten nopeaan litterointiin. Tuoreen tiedon käsittely on merkittävää etenkin silloin, kun itse haastattelija osallistuu aineiston litterointiin. Aineistoa

kvalitatiivisesti analysoidessa tulee korostaa haastateltujen näkemyksiä sekä kokemuksia. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184–189.)

Opinnäytetyössä vaaditut sopimukset ja luvat kuten toimeksiantosopimus sekä haastatteluiden tutkimusluvut hankittiin asianmukaisesti. Huomiota kiinnitettiin kaikkien toimijoiden selkeään ja kattavaan informointiin koko prosessin ajan. Tämä nousi esille esimerkiksi silloin, kun haastateltaville lähetettiin alustavat haastattelurungot etukäteen. Varhaiskasvattajille ja huoltajille luotiin omat haastattelurungot, joiden kysymykset olivat riippuvaisia haastateltavan näkökulmasta. Tehdyt haastattelurungot tukivat haastatteluja ja niiden tarkoitusta, sekä mahdollistivat tarkentavien lisäkysymysten esittämisen.

Haastattelujen yhteydessä allekirjoitettiin myös erillinen suostumuslomake koskien keskustelun nauhoittamista sekä saatujen vastauksien hyödyntämistä opinnäytetyössämme. Opinnäytetyön tekijöinä onnistuimme muodostamaan yhteneväisen näkemyksen haastatteluiden toteutuksesta ja tehtävänjaosta sekä tutkimustulosten litteroinnista. Prosessin lopussa haastattelujen äänitteet ja muistiinpanot hävitettiin asianmukaisesti.

13.2 Oma ammatillinen kasvu

Lasten näkövammaisuus on aiheena meille tuttu, jonka takia se valikoitui opinnäytetyön teemaksi. Vaikka aihe onkin tuttu, koimme että se sisälsi mahdollisuuden oppia uutta sekä kasvaa ammatillisesti. Tulevina varhaiskasvatuksen ammattilaisina halusimme opinnäytetyössä yhdistää meitä kiinnostavan aiheen varhaiskasvatusnäkökulmaan ja sen kehittämiseen. Työskentely opinnäytetyön parissa oli meille antoisa ja uuden oppimisen mahdollistava kokemus. Haasteeksi koimme opinnäytetyön aihetta tukevan ja siihen liittyvän teorian sekä muun materiaalin löytämisen, joka todisti kehittämishankkeemme tarpeellisuuden.

Opinnäytetyön avulla opiskelija voi kehittää ammatillista kasvuaan ja osaamistaan samalla jakaen tietoa ja taitoa alansa ihmisille. Opinnäytetyöprosessissa

opiskelija pääsee samalla harjoittelemaan ajanhallintaa, innovatiivista kehittämistä, suullista ja kirjallista ilmaisua sekä yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Nämä tekijät tukevat opiskelijan ammatillista kasvua ja kykyä hallita kokonaisuuksia. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 159–160.)

Ajanhallinta ja työn vaiheistaminen onnistui osaltamme hyvin. Tätä edesauttoivat suunnitelmallinen työskentely sekä aikataulutus, joihin kiinnitimme huomiota tarkoituksellisesti. Huomioimme ja ennakoimme aikataulussa meistä riippumattomista syistä johtuvat työstövaiheiden mahdolliset pitkittymiset sekä koronapandemiasta johtuvat poikkeusajan muutokset ja rajoitukset.

Kehitystä ja kasvua on osaltamme tapahtunut yhteistyön tekemisen ja yhteydenpidon saralla. Yhteistyötä toteutettaessa korostui oman aktiivisuuden ja avoimen keskustelun merkitys. Avoimuus sekä turvallinen ja toimiva vuorovaikutus edesauttoivat yhteistyön toteutumista kaikkien opinnäytetyöhön osallistuneiden toimijoiden kanssa. Toimijoiden lisäksi yhteistyö toimi myös opinnäytetyön tekijöiden kesken. Osasimme tuoda omia ajatuksiamme esiin ja kuunnella toisiamme, pohtia ja tarkastella aiheitamme kriittisesti sekä luoda meille toimivat työtavat. Opinnäytetyön prosessin aikana olemme myös saaneet lisää taitoa ja itsevarmuutta tieteellisen tekstin tuottamiseen.

Koemme varhaiskasvatuksen opettajan osaamiseen peilautuvan ammatillisen kasvun ja osaamisen lisääntyneen sekä voimistuneen opinnäytetyöprosessin aikana. Työelämälähtöisyys ja -näkökulma korostui erityisesti opasta työstäessä, jolloin jouduimme tarkastelemaan oppaan toimivuutta ja sen sisältämän tiedon soveltumista käytäntöön varhaiskasvattajan näkökulmasta. Voimistuneen ammatillisen kasvun innoittamana olemme myös itse hyödyntäneet oppaan sisältämiä ideoita käytännössä.

13.3 Jatko- ja kehittämisideat

Opinnäytetyön aihe on mielenkiintoinen ja mahdollistaa monenlaisen jatkokehittämisen. Koska opinnäytetyön tuotoksena syntyi varhaiskasvattajille suunnattu

opas, voisi sen toimivuutta tutkia päiväkotiryhmässä, johon osallistuu sokea tai heikkonäköinen lapsi. Jatkotutkimuksessa olisi mahdollista toteuttaa toiminnallinen opinnäytetyö, jossa tutkittaisiin oppaan käytettävyyttä havainnoimalla ja arvioimalla oppaan käyttöä varhaiskasvatustoiminnassa. Arviointiin voitaisiin erityisesti osallistaa myös opasta hyödyntäneet varhaiskasvattajat, jotta oppaan todellinen hyödyllisyys ja tarpeeseen vastaaminen saataisiin selville.

Opinnäytetyön tuotoksessa esille tuodaan erilaisia leikki- ja askarteluideoita, jotka soveltuvat sekä näkövammaisille että näkeville lapsille. Oppaassamme keskitytään kuitenkin lähinnä asioihin, joita tulee huomioida toiminnan suunnittelussa ja käytännön ideoita esitellään pintapuolisesti. Yksi jatkokehittämisen mahdollisuus olisi luoda varhaiskasvatukseen materiaalipankki tai -kansio, jossa on runsaasti peli-, leikki- ja askarteluideoita toteutettavaksi lapsiryhmään, jonka toimintaan osallistuu sokea tai heikkonäköinen lapsi.

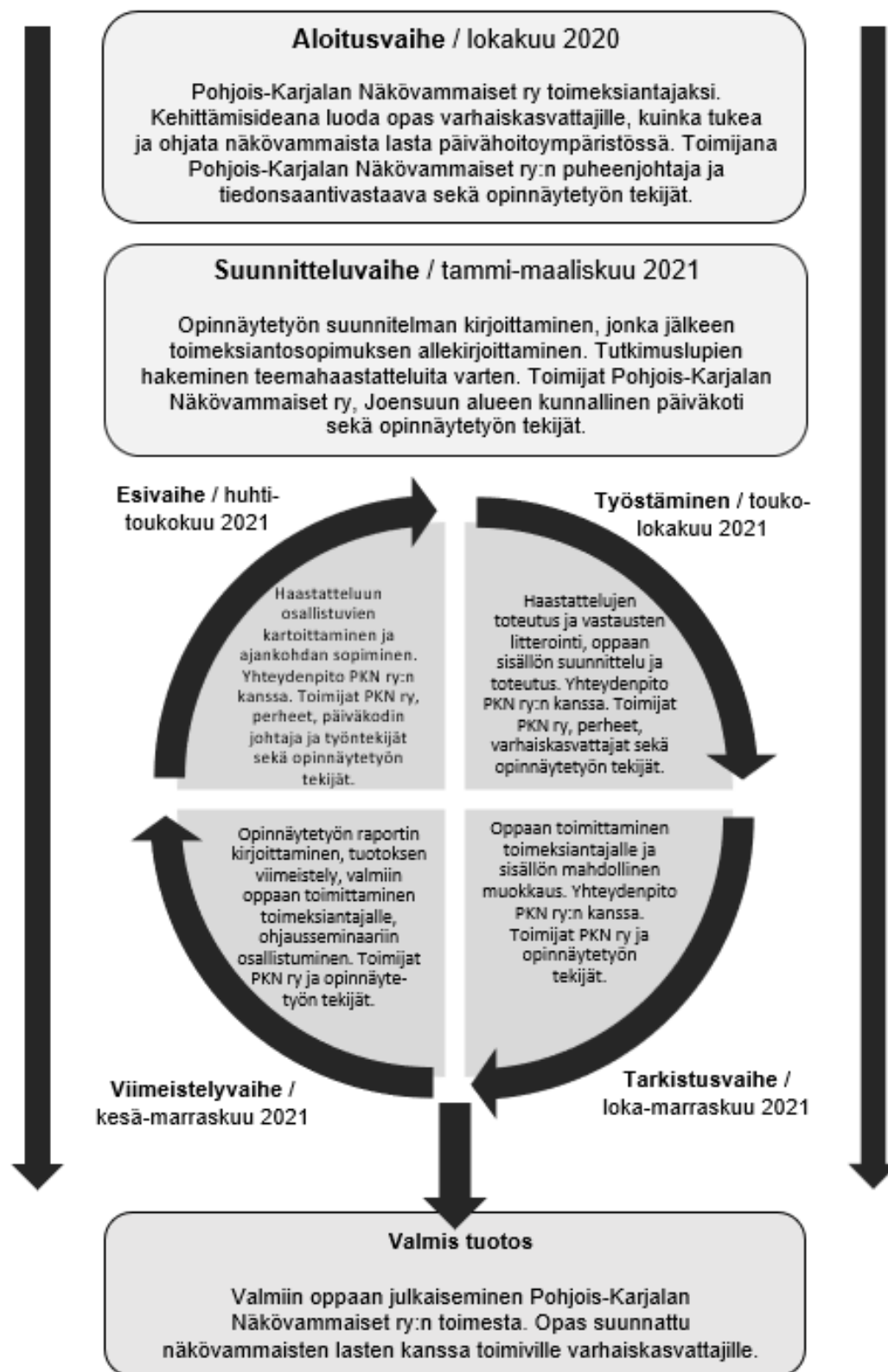
Aiheena alle kouluikäisten näkövammaisuutta on tutkittu erityisen vähän. Kuten Rudanko (2003) toteaa artikkelissaan, vaikuttavat näön puutteet tai sen puuttuminen merkittävästi lapsen oppimiseen ja tiedonsaantiin, vuorovaikutukseen sekä yleiseen toimintaan. Näkövammaisuus vaikuttaa lapsen lisäksi myös tämän läheisiin ja hänen kanssaan työskenteleviin ammattilaisiin, jonka takia helposti löydettävissä oleva tieto ja apu on erityisen tärkeää. Tästä syystä pienten lasten näkövammaisuutta tulisi tutkia ja tuoda esille huomattavasti aiempaa enemmän.

Lähteet

- Celeste, M. 2006. Play Behaviors and Social Interactions of a Child Who Is Blind: In Theory and Practice. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 100 (2), 75–90.
- Engblom, J., Hänninen, K. & Honkanen, L. 2017. Käsi käden päällä - Näkövammaisen lapsen kuntouttava arki. Helsinki: Näkövammaiset lapset ry.
- Heinämäki, L. 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa: Erityispäivähoito - lapsen mahdollisuus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hänninen, K., Korpela, M-L., Lahtinen, L., Lampi-Pyötsiä, P., Marila, A., Ojanen, A., Tarkiainen, E. & Tarvonen, S. 2007. Näkömonivammaisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin tukeminen. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Jyväskylän yliopisto. 2021. Kirjallisuutta. Jyväskylän yliopisto. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/kirjallisuutta>. 5.10.2021.
- Kronström, S. & Tammilehto, E. 2020. Näkö- tai kuulovammaisen lapsen varhaiskasvatuksen aloitus vanhempien kuvaamana. Jyväskylän yliopisto. kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta, varhaiskasvatus. Pro gradu -tutkielma. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71534>. 5.2.2021.
- Loman, P. & Pitkanen, P. 2014. Näönkäytön merkitys motorisessa kehityksessä alle kouluikäisillä. Laurea-ammattikorkeakoulu. Fysioterapia. Opin- näytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/74117/Opinnaytetyo_LomanPitkanen.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 2.6.2021.
- Malm, M. 2004. Näkövammaisuus. Teoksessa Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela E-L. (toim.). Esteistä mahdollisuuksiin - Vammaistyön perusteet. Helsinki: WSOY, 298–339.
- Nurmi, P. & Tarvonen, S. 2018. Lapsi, jolla on näkövamma. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus, 321–336.
- Näkövammaiset lapset ry. 2021a. Näkövammaisen lapsi. <https://www.silmatera.fi/nakkarila/paivahoitoon/nakovammainen-lapsi/>. 23.10.2021.
- Näkövammaiset lapset ry. 2021b. Kuntoutus. <https://www.silmatera.fi/palvelut- ja-tuet/kuntoutus/>. 13.1.2021.
- Näkövammaiset lapset ry. 2021c. Päivähoitoon. <https://www.silmatera.fi/nakkarila/paivahoitoon/>. 21.1.2021.
- Näkövammaisten liitto ry. 2020. Näkövammaisuus. <https://www.nkl.fi/fi/nakovammaisuus>. 11.1.2021.
- Nyyssönen, A. & Nyyssönen, S. 2012. Näönkäytön pulmista arjen onnistumisiin – Kuinka tukea arjen toimintoihin osallistumisessa lasta, jolla on toiminnallisen näönkäytön haasteita? Metropolia ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Opinnäytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/51345/Nyyssonen_Aino.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 2.6.2021.
- Ojamo, M. & Tolkkinen, L. 2021. Näkövammarekisterin vuosikirja 2020. Jyväskylä: Näkövammaisten liitto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://cms.nkl.fi/sites/default/files/2021->

- 09/N%C3%A4k%C3%B6vammarekisterin%20vuosi-kirja%202020.pdf. 19.10.2021.
- Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatuksen perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Helsinki: Opetushallitus.
- Rudanko, S-L. 2003. Näkövammaisen lapsen hoito. Duodecim 2003;119 (11), 1017–1018.
- Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry. 2020. Tietoa yhdistyksestä. <https://www.pknv.fi/fi/tietoa-yhdistyksesta-1>. 11.1.2021.
- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön: Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Tampere: Suomen Yliopistopaino - Juvenes Print Oy.
- Takala, M. 2006. Näkövammaisen lapsen kehityksestä. Teoksessa Takala, M. & Kontu, E. Näkökulmia näkövammaisten opetukseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 35–44.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. EU: Tammi.
- Valteri. 2021. Valteri-koulu. <https://www.valteri.fi/koulu/>. 4.8.2021.
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018.
- Verner. 2013. Avustaja päivähoitossa. <https://www.verneri.net/yleis/avustaja-paivahoidossa>. 21.1.2021.
- Viittala, K. 2006. Lasten yhteinen varhaiskasvatus. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.
- Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2006. Lapsuus - erityinen elämänvaihe. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Opinnäytetyöprosessin kulku konstruktivistisen mallin mukaan (mukaillen Salonen 2013, 20)

Saatekirje huoltajille

Hei,

Olemme kaksi sosionomiopiskelijaa Karelia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä koskien näkövammaisen lapsen ohjausta päivähoitossa.

Tarkoituksenamme on luoda opas varhaiskasvattajille, kuinka tukea ja ohjata heikkonäköistä tai sokeaa lasta päiväkotiympäristössä.

Tätä varten haluaisimme mielellämme kuulla kokemuksia perheiltä, joissa on päivähoitoon osallistuva tai päivähoitoon joskus osallistunut näkövammaisen lapsi. Ei haittaa, jos lapsi ei ole enää päiväkotikäinen.

Kokemuksia keräämme haastattelun keinoin kasvotusten sekä etäyhteyden avulla perheiden toiveiden mukaisesti. Haastattelut toteutetaan mahdollisuuksien mukaan loppukevään ja kesän 2021 aikana.

Perheiden kokemuksiin pohjautuva tieto on erityisen tärkeää oppaan kannalta. Saatuja kokemuksia hyödynnämme varhaiskasvattajille suunnatun oppaan luomisessa esimerkiksi teemoitteluun ja käytännön ohjeisiin liittyen. Kaikki saatu tieto käsitellään ja julkaistaan opinnäytetyön prosessin eri vaiheissa sekä loppuraportissa anonymisti siten, että lapsien ja perheiden yksilöllisyys säilyy. Saatu tieto hävitetään asianmukaisesti. Liitteenä löydätte alustavat haastattelukysymykset.

Olisimme erittäin kiitollisia, mikäli olisitte valmiita jakamaan kokemuksianne ja siten auttamaan erityisen tärkeän aiheen esilletuomisessa. Pyydämme teitä olemaan yhteydessä sunnuntaihin 16.5.2021 mennessä, mikäli halukkuutta haastatteluun löytyy. Vastaamme mielellämme myös kysymyksiinne. Yhteystietomme löytyvät alta.

Aurinkoista kevättä toivottaen,

Pinja Davidsson, puh. [REDACTED], e-mail [REDACTED] ja

Alexandra Koponen, puh. [REDACTED], e-mail [REDACTED].

Haastattelurunko perheille

1. Minkä ikäisenä lapsenne on aloittanut päivähoidossa?
2. Otettiinko lapsen yksilölliset tarpeet huomioon päivähoidossa?
 - Tehtiinkö päiväkodissa muutoksia ympäristöön esimerkiksi valaistukseen tai tilan avaruuteen liittyen?
 - Oliko kuntouttava työote läsnä toiminnassa? (esim. motoristen kykyjen harjoittelu, toiminnan soveltaminen näkövammaiselle lapselle sopivaksi)
 - Saiko lapsenne henkilökohtaista apua, oliko hänellä oma avustaja?
3. Mahdollistettiin päivähoidossa moniammatillisuus?
 - Tekivätkö varhaiskasvattajat yhteistyötä lasten terapeuttien kanssa?
 - Järjestettiin terapiatoimintaa (esim. fysio- ja puheterapia) päiväkodin tiloissa?
4. Kuinka yhteistyö varhaiskasvattajien kanssa sujui?
 - Kuunneltiin teidän toiveitanne ja huolianne, otettiin ne huomioon?
5. Sujuiko jokin asia erityisen hyvin?
6. Missä asioissa koitte olevan kehitettävää?
7. Miten Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:n tuki ja toiminta on teidän elämässänne näyttäytynyt?
 - Oletteko osallistuneet lapsille ja perheille suunnattuihin toimintoihin ja tapahtumiin?
 - Minkälaista muuta tukea olette Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry:ltä saaneet? (esim. rahallinen ja ammatillinen tuki)
 - Kuinka yhteydenpito ja järjestön saavutettavuus on teille näyttäytynyt?
 - Koetteko lapsille ja perheille suunnatussa toiminnassa olevan jotakin kehitettävää?
8. Mitä asioita mielestänne oppaan varhaiskasvattajille tulisi sisältää?
9. Onko teillä muuta lisättävää?

Haastattelurunko varhaiskasvattajille

1. Kuinka kauan olette työskennelleet varhaiskasvatuskentällä? Mikä on koulutustaustanne?
2. Onko teillä aiempaa kokemusta näkövammaisen lapsen kanssa työskentelestä?
 - Miten lapsen yksilölliset tarpeet otettiin huomioon päiväkodissa? Oliko lapsella oma avustaja? / Miten lapsen yksilölliset tarpeet tulisi ottaa huomioon päiväkodissa?
 - Kuinka moniammatillisuus tuolloin näyttäytyi? Tekikö päiväkotiyhteistyötä terapeuttien ja kuntouttajien kanssa? / Kuinka luulette moniammatillisuuden näyttäytyvän, kun ryhmässä on näkövammaisen lapsi?
3. Minkälaista tukea toivoisitte, jos ryhmässänne olisi näkövammaisen lapsi?
 - Minkälaista tukea toivoisitte saavanne lapsen huoltajilta?
 - Mitä toivoisitte moniammatillisuuden toteuttamiseen liittyen? (esim. yhteydenpito muiden lapsen kanssa toimivien ammattilaisten kanssa)
 - Koetteko, että varhaiskasvattajille suunnatun koulutuksen järjestäminen aiheeseen liittyen olisi tarpeellista?
4. Mitä asioita mielestänne varhaiskasvattajille suunnatun oppaan tulisi sisältää ja ottaa huomioon?
 - Mitä asioita oppaassa tulisi painottaa? (esim. käytännön vinkit kuinka ohjata näkövammaista lasta eri tilanteissa ja toiminnoissa, teoriaa näkövammoihin ja kehitykseen liittyen)
 - Haluaisitteko oppaaseen visuaalisia ohjeita kuten kuvia?
5. Onko teillä muuta lisättävää?

Suostumuslomake kasvattajille

Olemme Alexandra Koponen ja Pinja Davidsson. Opiskelemme sosiaaliajaa (sosiologikoulutus) Karelia-ammattikorkeakoulussa. Teemme opinnäytetyötä koskien näkövammaisen lapsen ohjausta päivähoitossa. Tehtävänä on luoda opas varhaiskasvattajille, kuinka tukea ja ohjata heikkonäköistä tai sokeaa lasta päiväkotiympäristössä. Opinnäytetyön toimeksiantaja on Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry.

Tätä varten haluaisimme mielellämme kuulla teidän kokemuksianne näkövammaisten päiväkotikäisten lasten kanssa toimimisesta. Ei haittaa, jos aiempaa kokemusta ei ole. Tuolloin voitte vastata ennakkonäkemyksenne perusteella.

Saatuja vastauksia hyödynnämme oppaan ja sen sisällön suunnittelussa sekä opinnäytetyön raportissamme anonymisti. Opinnäytetyö julkaistaan Theseus-tietokannassa. Saadut vastaukset hävitetään asianmukaisesti työn valmistuttua.

☐

Annan suostumukseni siihen, että haastattelun saa nauhoittaa vastausten taltioimista varten. Opinnäytetyön valmistuttua nauhoitukset tuhoetaan eivätkä ne tule julkisesti kuunneltavaksi.

☐

Annan suostumukseni siihen, että haastattelun vastaukset saa julkaista anonymisti.

☐

En anna suostumustani vastausten nauhoittamiseen ja julkaisuun.

Paikka ja pvm

Allekirjoitus

Suostumuslomake perheille

Olemme Alexandra Koponen ja Pinja Davidsson. Opiskelemme sosiaaliajaa (sosiologikoulutus) Karelia-ammattikorkeakoulussa. Teemme opinnäytetyötä koskien näkövammaisen lapsen ohjausta päivähoitossa. Tehtävänäme on luoda opas varhaiskasvattajille, kuinka tukea ja ohjata heikkonäköistä tai sokeaa lasta päiväkotiympäristössä. Opinnäytetyön toimeksiantaja on Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry.

Tätä varten haluaisimme mielellämme kuulla teidän kokemuksianne lapsenne osallistumisesta päivähoitoon ja kuinka näkövammaisuus on mahdollisesti siihen vaikuttanut. Ei haittaa, jos lapsi ei ole enää päiväkoti-ikäinen.

Saatuja vastauksia hyödynnämme oppaan ja sen sisällön suunnittelussa sekä opinnäytetyön raportissamme anonymisti. Opinnäytetyö julkaistaan Theseus-tietokannassa. Saadut vastaukset hävitetään asianmukaisesti työn valmistuttua.

☐

Annan suostumukseni siihen, että haastattelun saa nauhoittaa vastausten taltioimista varten. Opinnäytetyön valmistuttua nauhoitukset tuhoetaan eivätkä ne tule julkisesti kuunneltavaksi.

☐

Annan suostumukseni siihen, että haastattelun vastaukset saa julkaista anonymisti.

☐

En anna suostumustani vastausten julkaisuun.

Paikka ja pvm

Allekirjoitus

Oppaan sisällysluettelo

Sisällysluettelo

Hyvä lukija	3
Näkövammaisuus	4
• Yleistä näkövammaisuudesta	4
• Näkövammaisen lapsen kehitys	4
Varhaiskasvatuksen ammattilaiset	6
• Yhteistyö ja moniammatillisuus	6
• Avustaja kuntoutuksen tukena	6
Näkövammaisen ohjaaminen ja tukeminen	7
• Aistien käyttö ja vahvistaminen	7
• Sanoittaminen ja kuvailu	8
• Värien ja kontrastien käyttö	8
• Liikkuminen ja motoriikka	9
Käytännön esimerkkejä varhaiskasvatukseen	10
• Ruokailutilanteet	10
• Ryhmä- ja siirtymätilanteet	11
• Pukeutumis- ja ulkoilutilanteet	12
• Näkövammaisen apuvälineet	13
• Leikit ja askartelut	14
• Koskettelukirjat	15
• Leikkivälineet päiväkodissa	16
• LEGO® Braille Bricks	17
Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry	18
Kiitossanat	19
Lähteet	20

Pinja Davidsson ja Alexandra Koponen

Käsi kädessä – Varhaiskasvattajan opas näkövammaisen lapsen ohjaamiseen ja tukemiseen

Kannen kuva: Pinja Davidsson

Valokuvat ja ulkoasu: Pinja Davidsson ja Alexandra Koponen

Julkaisija: Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry 2021